Контрольный экземпляр

Бакъдар, вошал, цхьоагIо!

СЕРДАЛО

КПСС НОХЧ-ГIАЛГIАЙ РЕСПУБЛИКАНСКИ КОМИТЕТА, НОХЧ-ГIАЛГIАЙ РЕСПУБЛИКА ЛАКХЕХЬАРЧА СОВЕТЕИ МИНИСТРИЙ СОВЕТЕИ ГАЗЕТ

Газет арадувл 1923 шера денз ★ ШИНАРА, 18 ДЕКАБРЬ, 1990 ШУ. ★ № 127 (7941). ★ Мах 3 кеп.

СССР ХАЛКЪА ДЕПУТАТИЙ ЙИЪЛАГIЧА СЪЕЗДАГА

Хьамсара халкъа депутаташ!

Вай Даймехка лоархIаме долча укх сахьата КПСС ЦК тIехьа я вай мехка этта кхераме тенденцеш дIаяхара тIаерзаяь тIехьатетта йиш йоаца реалистически решенеш тIаэцара. Халкъо хержараша паччахьалкхен хьисапе хьалкъал а гойташ, групповойи фракционнии уйлаш хьал ца лацар — из хьадда дикагIча оагIорахьа этта хьал эргадаккхар духьа массане а цхьана хIама хьакхоллаш йола планаш кийчъяра бола тешам.

Тешаш да тхо, Съездо конструктивни, халкъа бокъонца дагалаттараш кхоачашдара де дезараш кийчдаро вай общества Iалальмате йоккхий таронаш, цун материальни ресурсаш, интеллектуальни низаш оарцагIдаха таро хулийтаргхилах.

Советски пачхьалкхено, дуккхача къамех латтача вай халкъо цкъа санна дуккхаза а эщаяьй тIакхаьча халонаш. КIалхардовла моттиг йолаш я тахан а. СССР Лакхехьарча Совета Президента М. С. Горбачева белгалъяь тIехьа ца тетташ кризиса духьала де дезарий программа советски наха чIоагIгIа хьал а лаьцай кхетаеш а я. Кердача Союзни Договоро дикалга диллача кхыча тайпарча боарам тIа доах вай пачхьалкхен устройства демократически хувцамаш, суверенни республикаш, мехка деррига халкъаш паргIатта дегIадоаладара бола никъ хьабел.

Дег тIара тхона ловш дар — конфронтационни атмосфера а кайда боаца дискуссеш а ца хилийтар, халкъа а мехка а хьашташ кхоачаш деш вIашагIтеха принципиальни гIулакхаши инициативаши хилийтара дола хьалаш хьадар. Коммунисташ тIехьа ба Iаьдала эффективни структураш вIашагIйохкалга Съездо хьаллацара, царна эшаш йола полномочеш дIаялара, кердаяьккхача Союза бIарчалла чIоагIгIа тIехьа хилара, хIаьта цунца цхьана къаман барти граждански къонахчали хьа а гойташ.

Беркате хилба халкъа депутатий Съезда болх!

СОВЕТСКИ СОЮЗА КОММУНИСТИЧЕСКИ ПАРТЕ ЦЕНТРАЛЬНИ КОМИТЕТ.

Обществе тахан латтача чоалханеча хьало хьахьокх тIехьа ца тетташ пачхьалкхала кIоргга реформа е, керда союзни Договор чIоагIде дезилга. Цу хьале 17 декабре Москве хьайийллай СССР халкъа депутатий йиълагIа Съезд.

Съезд хьаеллаш СССР Лакхехьарча Совета Председатела **А. И. Лукьянова** хоам бир 2240 СССР халкъа депутатех Съезда балха дакъалаца 1.909 халкъа депутат хьакхаьча хилара. Из да Съезда заседани регламентага хьежжа правомочни йолга. Съезде болаш ба еррига союзни, автономни республикай, кхыча автономни образованей викалаш.

Съезда балха дакъалоацаш ба СССР Президент, СССР Министрий Совета Председатель, СССР правительства, СССР Конституционни тIахьожама Комитета членаш, кхы бола Лакхехьарча Совето балхацка хоржаши хьежабеши съездо чIоагIбеш бола гIулакхаш тIара нах. Съезде хьийха ба союзнии автономнии республикай Лакхехьарча Советий, автономни областийи округайи халкъа депутатий Советий председателаш, хIаьта иштта общественноста дуккха викалаш.

КХОАЧАШДЕ ХАЛКЪА ДАГАЛАТТАР

ХЬАЙИЙЛЛАЙ СССР ХАЛКЪА ДЕПУТАТИЙ IV СЪЕЗД

Парламентареша хержар форума балха органаш — Съезда президиуми, цун секретариати.

Цул тIехьагIа дукхагIбараш тIехьа а болаш тIайийпар Съезда подготовительни комиссеи СССР Лакхехьарча Советой оттаьча предложенегIа йола ден повестка:

1. СССР халкъа депутатий аргIан йоаца кхоалагIа Съезд хинначул тIехьагIа хержача СССР халкъа депутатий полномочеш могаярах.

2. Мехкарча хьалахи хIанз этта социально - экономически политически кризисни хьал дIададаккхара де дезарех (СССР Президента доклад).

3. Кердача Союзни Договора юкъарча концепцехи из чIоагIдара порядкахи.

4. СССР Конституцена (Керттерча Закона) хувцамаш юкъедахьарах.

5. СССР-е дерригача халкъо голосовани (референдум) яра порядках хьакъехьарча Закона проентах.

6. СССР халкъа депутат кхавехара порядка хьакъехьарча Законах.

7. СССР Генеральни прокурори СССР керттера пачхьалкхен арбитри чIоагIбарах.

8. СССР Лакхехьарча Совета состав кердаяккхарах (ротаци ярах).

Съезде дакъалоацаш хиннарех дуккха дукхагIбараша тIа ца эцаш дитар цхьан депутата предложенегIа СССР Президентах ца тешаш хиларах дола дош ден повесткана юкъедахьар.

Ден повестка дешаш дувца йолаелар дIахо Съезд.

(ТАСС).

Советски Социалистически Республикай Союза Президента

УКАЗ

1991 шера продукци лоаттаяра боахама договораш делга воча хьал тIа хиларца дувзаденна производство лоарзагIа ца яккхийтара тIадерзадаьча гIулакхий хьакъехьа.

1991 шера боахама договораш делга чIоагIгIа тIехьадиса лел. Цу гIулакхо кхерамеча хьал тIа оттаду халкъа боахама деррига доакъош. «1990 шера IV кварталех 1991 шера кертен боахама бувзамаш лертIададахара тIадерзадаьча саггота-ча гIулакхий хьакъехьа» 1990 шера 27 сентябрера СССР Президента Указ Iалаьмате во кхоачашдеш да.

ХIанз этта хьал бокъонца тоадари 1991 шера халкъа боахама дерригача доакъой предприятей болх юкъагIа цабувлалга Iалашдари духьа **соцам бу аз:**

1. Пачхьалкхен предприятеша, объединенеша, организацеша, уж моллагIча ведомствашта кара яле а моллагIча территореш тIа яле а, 1990 шера декабре тешшаме Iалашдолда 1991 шера пачхьалкхенна эшара еча поставкашка хьежжа централизованно екъача продукце лимиташтеи хIанзалца хиннача боахама бувзамаштеи договораш делга.

Продовольственнии продовольственни доацеи халкъа эша товараш а чулоацаш продукци 1990 шера йоаггIаш йолча юкъагIарча боарамашкеи номенклатурагеи хьежжа лоаттаяра даь хиннача договорий ха 1991 шера I кварталага йоаккхийла централизованно екъаш йола ресурсай лимиташи поставкаши дIахо 1991 шера II—IV кварталашта йийс а ец.

2. 1991 шера бокъо йоацаш лоархIийла союзни ведомствашa; республиканскии моттигерчеи Iаьдала органаша яь, продукци лоаттаяра, регионаштеи предприятештеи юкъе духхьалара натуральни обменаш яра, продукци кхыча регионашта лоаттаелга дехкара леладу боахама бувзамаш толхадарга вугаш йола решенеш.

3. СССР правительства 1990 ш. декабре Iалашдолда хIанзалца леладаьча бувзамий боарам производстве хьаллоаттабара хиланза яргйоаца номенклатура а объемаш а йолаш технически гIулакхашта 1991 ш. импортагIа материальни ресурсаш лоаттаяра контракташ елга.

Союзно - республикански валютни комитето белгалйойла цу гIулакхашта а эггара хьалхарча аргIанна яйгеи кхачани промышленность, хIаьта иштта халкъа эша товараши медикаменташи юкъагIа ца ювлийташ арахецалга Iалашду химии кхыдола доакъоши хьаллацараи дегIадоаладараи эшача гIулакхашта а хьежаю валютни ассигнованеш духхъювла моттигаш.

4. СССР Министрий Совета тIадуллалда оттаьча порядкагIа йола лицензеш, квоташ хьакхачанзеи контракташ йоацаши хуле, бийдали материалаши экспертизе яхьийтарах чакхъяха лира санкцеш кийчъелгеи юкъейоалаелгеи.

Советски Социалистически Республикаи Союза Президент **М. ГОРБАЧЕВ.**

Москва, Кремль.
1990 ш. 14 декабрь.

РСФСР ЛАКХЕХЬАРЧА СОВЕТА СОЦАМ

«АХАРХОЙ (ФЕРМЕРСКИ) БОАХАМАХ» ДОЛА РСФСР ЗАКОН ДIАДОЛАДАРА ХЬАКЪЕХЬА

«Ахархой (фермерски) боахамах» дола Закон тIаэцарца дувзаденна РСФСР Лакхехьарча Совето **соцам бу:**

1. «Ахархой (фермерски) боахамах» дола Закон дIадоладолда из кепатеха арадаьккхача денз.

2. РСФСР Министрий Совета тIадуллалда:

РСФСР правительства решенеш «Ахархой (фермерски) боахамах» долча Законага хьежжа нийсъелга;

белгалдаьккхача Закона духьала йолча РСФСР министерствай, пачхьалкхен комитетийи ведомствайи нормативни акташка 1991 шера 1 январь хьатIакхачалехьа юха а хьажари юхаярари Iалашделга;

РСФСР-е ахархой (фермерски) боахамашта гIо дара республикански программа оттаелгеи чакхйоаккхилгеи.

3. 1991 шера 1 январь хьатIакхачалехьа юртбоахама предприятей, цу даькъе колхозий, юртбоахама кооперативай Уставаш «Ахархой (фермерски) боахама хьакъехьарча» Законага хьежжа нийсдолда.

РСФСР Лакхехьарча Совета Председатель **Б. Н. ЕЛЬЦИН.**

Москва, РСФСР Советий ЦIа.
1990 шера 22 ноябрь.

РСФСР ЛАКХЕХЬАРЧА СОВЕТА СОЦАМ

«РЫНОЧНИ ОТНОШЕНЕШКА ДОВЛАЧА ХЬАЛАШКА ХАЛКЪА ДЕПУТАТИИ МОТТИГЕРЧА СОВЕТАШТА КХЫ ТIА А ПОЛНОМОЧЕШ ЯЛАРАХ» ДОЛА РСФСР ЗАКОН ДIАДОЛАДАРА ПОРЯДКА ХЬАКЪЕХЬА.

РСФСР Лакхехьарча Совето **соцам бу:**

1. «Рыночни отношенешка довлача хьалашка халкъа депутатий моттигерча Советашта кхы тIа а полномочеш яларах» долча РСФСР Законага болх дIаболабайталба из кепатеха арадаьккхача денз, хIаьта, укх Закона 20-чеи 21-чеи статьяшка — РСФСР Конституце (Керттерча Закона) 56-чеи 176-чеи статьяшта доаггIаш дола хувцамаш юкъедихьачул тIехьагIа.

2. Халкъа депутатий моттигерча Советаша:

ер шу чакхдалалехьа кийча яь, практически чакхъяха йолайойла рыночни отношенешка довлара лаьрхIа мероприятеш;

укх Законага хьежжа нийсйойла ер Закон юкъедаккхале араьлха, дешаца хьашт долаш йолча оагIоний барг вIашагIа ца кхеташ йола разгосударствленеи приватизаци даькъера акташ.

РСФСР Лакхехьарча Совета Председатель **Б. Н. ЕЛЬЦИН.**

Москва, РСФСР Советий ЦIа.
1990 шера 21 ноябрь.

Республика Лакхехьарча Совета Президиуме

Нохч - ГIалгIай Республика Лакхехьарча Совета Председатела хьалхара заместитель А. Н. Петренко председатель а волаш хилар республика лакхехьарча Совета Президиума заседани.

Заседане ден повестке лаьтта керттера дош дар граждaний предложенешца, заявленешца, жалобашца бу болх а цхьацца гIулакхаш долаш баьхка нах тIанийбелга а халкъа депутатий Ленински районни Советои цун исполнительни комитетои вIаштIехьдаккхара хьакъехьа.

Къамаьл даьча халкъа депутатий Ленински районни Совета председатела Р. М. Таштамирова хоам бир, райсоветеи цун исполкомеи балха тIехь керттердарехи сий долаш дарехи гIулакх хинна дIаэттар гражданий письмощеи заявленещеи бу болх хиларах. Письмош тIа а нах тIаэцача хана а увттаеш йола предложенеши критически замечанеши теркалъю район экономически а социальни а дегIайоалаяра планаш увттаеча хана, дика воздействи ю цар практически балха. Иштта, наха хилча бакъахьа хетар теркал а даь чакхдаьхад нах бахача микрорайонашка наькъаши улицаши тоаяра балхаш, тоадаьд ткъаьитт километр гаргга асфальт билла наькъаш, цхьайолча улицашка гаьнаш дIаегIай. Исполкоме болх беш я жилищно-коммунальни службай балха координаци еш йола штаб.

Боккха пайда боал паI дола приемни денош деш гражданаш тIанийбара, депутаташ харжархошца вIашагIбеттабалара, кулгалхоша юкъарчал доацаш болхлой коллективашка къахьегамхой тIанийбеш хилара традиционни формаехи методехи.

Из иштта дале а, Р. М. Ташмамирова нийса белгалма даккхара, райсоветеи цун исполкомеи балха тIа моттигаш нийслу гражданаша тIадена гIулакхаш тессадуташ, жалобаш хилара бахьанаш ханнахьа хьагуча ца доахаш, хIаьта из бахьан долаш цар автораш лакхерча инстанцешка латкъа безача отт.

Дош чIоагIгIа дийцачул тIехьагIа Лакхехьарча Совета Президиумо соцам тIанийцар. Цу тIа халкъа депутатий Ленински районни Совети цун исполнительни комитети декхарийла яьй ханханахьа Совета сессешка, исполкома заседанашка, массазарча комиссешка боахама кулгалхой отчеташ ювца, къаьстта гражданий предложенеех, заявленеех, жалобех долча дешаех яраш, хан-ханахьа «Дийллача письмон денош» чакхдаха, дукхагIа къахьегамхой тIанийбе къахьегама коллективашка, нах бахача моттигашка, балха ди чакхдаьлча а балхах нах мукъаболча хана а.

Советий балха дешай отдела заведующе М. М. Керимова яьча информацегIа Нохч - ГIалгIай Республика Лакхехьарча Совета Президиумо хьаяьй Малгобекски районе Нижнеачалуски сельсовет Даби-юрта административни центр а хургйолаш, Ачалукски юрта Совет екъара чотагIа, Ножай-Юртовски района — Гилянински юрта Совет, Гиляне центр а йолаш, Зондакски юрта Совет екъара чотагIа.

Халкъа депутатий Малгобекски горсоветеи Ножай-юртовски райсоветеи президиумашта тIадиллад халкъа депутатий керда хьахиннача юртарча Советашка «Халкъа депутатий моттигера Советаш хоржаш долча» НГIАССР Законага хьежжа хоржамаш делга а цар болх бара эша хьалаш Iалашделга а.

«РСФСР судоустройствах» долча «РСФСР Закона 21 а 24 а статьяш ларде лоацаш а «Нохч-ГIалгIай Республика административно - территориальни устройствана хувцамаш юкъедахьарах долча» 1990 шера 27 ноябрерча Нохч-ГIалгIай Республика Законага хьежжа а республика Лакхеьарча Совета Президиумо вIашагIъеллай Итум-Калински районни халкъа суди Аргунски городской халкъа суди. Республика Министрий Совета тIадиллад керда вIашагIъеххача халкъа судашта эшшаш йола коммуникацеши оборудовании йола помещенеш хьожаяра мел эшар делга. Республика юстице Министерстве ходатайство министерствана рекомендаци еннай РСФСР юстице яхьийта аьнна керда вIашагIйохкача халкъа судашта лаьрхIа штатни болхлой дукхалеи царна эшача алапей фондеи хьакъехьа.

Нохч - ГIалгIай Республика пачхьалкхен суверенитета хьакъехьарча Декларацега хьежжа Лакхехьарча Совета Президиумо соцам тIанийцаб Нохч-ГIалгIай республика пачхьалкхен символаш: республика гимн, герб, байракх хьаяра конкурс кхайкаеш. Ахчан премеш яла оттадаьд хIара тIанийцача символа 1000 сом долаш, хIаьта конкурс чакхъяккха лаьрхIад 1991 шера 1 апреле кхаччалца.

Парламента халкъа образоване, Iилма, спорта, дина, кхетам балара, этика, спорта комиссена могадаьд конкурсни комиссей состава хьакъехьа предложенеш оттаелга.

ЧIоагIгIа уйла тIаяхийта йийцар Президиума членаша Нохч - ГIалгIай Республика сийлен цIераш яла оттабьча наьха спискаш.

Лакхехьарча Совета Президиума заседане дийцар иштта кхыдола дешаш а.

ЦХЬАЬКХА А ИНАРАЛ

Хоза кхаъ бенаб Наьсарен района Iаьлий-Юртарча ЦечоевгIар дезале. Вешта, из-м духхьал царна меттел, дерригача гIалгIай къаман а йоккха дегагIозале я. Укх шера бIаьсти Цечоев Султана Мувсайна инарала цIи еннай.

Из ваьв 1946 шера Казахски ССР Кустанайски областa Тобол яхача станце. 1952 шера цIенда а кхелха кхо бер тIадисад Мувсай нанна ШариIата. Хала дале а дезал когаш тIа оттабе низ кхаьчаб цун.

1966 шера Наьсарера сайранара школа дото медалаца йистейоаккх Цечоева. Цу шерре а из заочно деша отт Буро тIарча горно-металлургически институте. Цхьабакъда, шин шера дийшачул тIехьагIа, цигара хьа а ваьле Ростоверча лакхарча командни тIема-инженерни училище деша отт. Из тIехдика дийше чакх а йоаких.

1973 шера Приволжски тIема округе гIулакх де хьожаву Цечоев Мувса.

1978 шера Ф. Э. Дзержински цIерагIча Московски тIема-инженерни академе ладувгIархо хул цох. Из а тIехдика дешаш йистейоаккх.

1980—1989 шерашка тайп-тайпарча командни должностех гIулакх деш хиннав. Цул тIехьагIа полковник Цечоев дивизе командиралла хьожаву.

1990 шера апрель бетта инарал-майора цIи лу вай мехкахочоа. Массехк пачхьалкхен совгIат а деннад цунна, командоване цIерагIа дуккхазза баркалаш а кхайкадаьд.

Мувса саг йовлаь ва. Цун пхи бер да (кхо йоIи ши воIи).

Цечоев Мувса кастта отпусках цIавоагIаргволаш ва. Цунца вIашагIкхета таро хила нег редакце болхлой а.

ХIанзарчоа иштта да инарал-майор Цечоев Мувсайха дола лоацца дувцар.

Редакце цIерах оаха а доккха баркал оал, иштта денал дола воI хьалкхевaьча Цечоев Мувсай нанна ИсмаIалий ШариIатан берригача цун гаргарча нахан.

СУРТА ТIА: инарал-майор М. Цечоев.

КХОАНА ТIЕХЬА ХУРГДА

Хоза латт гуйрана денош Сунженски района боахамий кхашка. Уйла йича района боахамий бIаьсти яровой культураш дIае лаьрхIа дола лаьттaш а аха доладаь хургда аьнна хеталу. Из иштта дац. ТоЪал дукха лаьтта да хIанзчул тIехьагIа аха дезаш. Из дIалаьрхIача пхи эзар гектар я. Шоай ханнахьа аьха кхаш Iодехкар «Победа», «Ленина» цIерагIча колхоза механизатораша. Цу гIулакха чIоагIа, ледарло ю ЦIеча Эскара цIерагIча боахама кхаш ледераша. Цар хIанз а аханза улл ши эзар гектар лаьтта. Иштта зябь яра балхаш тIехьадисад Кирова, Орджоникидзе, кхыдолча боахамий кхашка. Иштта эсала латт цхьаца долча боахамашка бIаьсти ювш йолча культурай ги цIендеш кийчдара лаьрхIа дола балхаш. Белгалдаккха доагIа, бIаьсти дIаде лаьрхIа ги тоЪаш ца хилар. ТIаккха долчун кхом беш а, лерттIа доал деш а ца хуле из а бIаьсти хьатIаялехьа талхаргда.

Лоацца аьлча, сихонца чакхбаккха беза боахамий лаьттaш ахара, ги кийчдара лаьрхIа бола болх. Цунца вай аьттув баргба хьатIадоагIача шера беркате хьувкъам чуэца.

Л. БЕКОВА.

НОХЧ-ГIАЛГIАЙ РЕСПУБЛИКА ЛАКХЕХЬАРЧА СОВЕТА ПРЕСС-ЦЕНТРО ХОАМ БУ

ГIУЛАКХАШ ШИЙНА ЗЕ ХУРГДОАЦАШ ЛЕЛАДЕ

Республика Лакхехьарча Совета арахьарча экономически бувзамашта йолча массазарча комиссе заседане йийцар «Чеченингушразноопторг» яхача зIамагIйолча снабженчески арахьарча торговле предприяте директора И. И. Мержоева «Венгерски Республикацарча бартерни сделка хьакъехьарча» информацега.

Цо аьлар, ВР - ца бартерни сделкана барт бе вIаштIехьдаьннад 1989 шера цунгара реализаци янза йиса бензина фондаш Респотребсоюзо хьаэцар бахьан долаш. Мехкдаьтта продукташ хийцар халкъа эшача товарашца: сапа, магнитофонни кассеташ, множительни аппараташ, сантехника, иштта кхы дIахо. Уж йохкалга вIаштIехьдаьккхадар сбыта системе гIолла санна пачхьалкхен торговле гIолла а. Цхьадола товараш хIанз а республике хьакхачанза да.

Къамаьл даьча халкъа депутата М. Э. Баймурадова теркам тIабахийтар, цу деша хьакъехьа йизза информаци хьа ца кхачар бахьан долаш, из сделка мел нийса а бокъо йолаш а я хоаца луш хилара, иштта хьаэцаш долча товарий номенклатура белгалъеча хана бокъонца ховш хила деза республикана уж мел эш а уж мел нийса дIадекъ а. Депутата аьлар, арахьарча экономика болх цаI йолча органе, республика Лакхехьарча Совета массазарча комиссе координаци еш хила безалга а.

Парламента массазарча комиссе председатела Х- М. Х. Вахаева аьлар арахьарча экономически бувзамий эффект дикка лакхагIа хила тарлора из гIулакх профессиональнегIа леладеш хилча. ХIанзара сделка яьй дунен халкъашта юкъерча рынке йовзаш йоацача «Эхо» яхача кооперативаца. Дика кийчдаьлац конкурентноспособность миштий хьожаш кхыча мехкашца бувзамаш лоаттадара дош, хIаьта из тарлуш дац «Арахьара экономически болх пачхьалкхен наькъаца нийсбара де дезарий хьакъехьарча» 1989 шера 7 марта тIанийцача СССР Министрий Совета соцамца. Цу соцамга хьежжа де йиш йолаш дац цхьан организацегара хьа а нийца вокх организацеге кхыча фирмага хIама юхайохкилга.

И. И. Мержоева яьча информацега ладийгIад. Решени тIанийцай республика организацей, учрежденей, предприятей беррига арахьарча экономически политика болх арахьарча экономически бувзамашта йолча республика Лакхехьарча Совета массазарча комиссе координаци а еш хила дезилгах.

ЭШИЙ ВАЙНА КОМПОЗИТОРИЙ СОЮЗ?

Дукха ха йоаццаш культурай искусствай болхлошца республика Лакхехьарча Совета Председатель Д. Г. Завгаев вIашагIкхийттача хана кIезига дувцанзар духовни сфера дегIайоалаяра ира, саггота къоастаде дезаш дола дешаш. Цига гIеттаьча проблемаех цхьаяраш практически чакхъяхара наькъашта хетаяь яр халкъа образованена, Iилмана, культурана, дина, кхетамца кхебара, спорта, этикана йолча Лакхехьарча Совета массазарча комиссе председатель Л. И. Хациев волча хинна совещани.

— Шу даьннад республике композиторий союз вIашагIъеллача денз, — аьлар цун председатела Н. В. Антоненкос. — Ховш мадарра, чIоагIа хала вIашагIъелла яр из. РСФСР композиторий союзо вай проблемаш кхетаеш тIанийцар, республике ше къаьстта союз вIашагIйоллар профессиональни музыкальни искусство дегIайоалаяра чIоагIгIа аьттув болаш а лаьрхIа. Композитораша доккхал даьдар вай союза кулгалде башхадика художник Шахбулатов Аднан Маккаевич оттарах. Шахбулатова из ший болх дIаболабир помещени лахаргара. Вай хIанз а бокъонца кхетадаьдац цу сага къонахчал, союза вахар лерттIа вIаштIехьдаккха из гIертара цо леладер кхета ца деш увттаю духьаленаш воашта бIаргагушше а уж теркал ца ярах. Ший лоIамагIа председатела полномочеш шийна тIера дIаьхар Шахбулатова. Аз а помещени лаха оттарца дIаболабаьбар из болх. Фу хилар тIаккха? Воай тхов-кIийле йоацаш да вай. Из бала хьегаш лел вай хIанз а. Вай дехар ду, корта бетт, хIаьта вай юхалехк, лелхаду...

Совещане хиннача Грозненски горисполкома председатела заместитела К. А. Музаева духтIадаьхар, композиторий союза эша помещени лохаш, юххера а, Дзержинске улицагIа № 8 йолча «Чеченингушагропромхимия» яхача пачхьалкхен-кооперативни производственни объединене кхоачадаь хилара. ХIаьта цун болхлой, тIабоагIа кхерам хо а бенна, шоай моттиг лорае духьалъэттаб. Иштта бакъдир из цхьаькха Грозненски горисполкома председатела заместитела В. М. Чекунова. Цо дийцачо цецбаьхар совещане мел хиннараш. Помещенега хьажа аьнна горисполкома викалаш объединене баьхкалга а хайна, конторски болхлоша наIарсанагIа хоададаь чухьа балийтабац уж.

Грозненски горисполкомои композиторий союзои енна предложени дIатIа а ийца, Л. И. Хациев республика Министрий Совете вахав укх шера 30-гIа декабрь хьатIакхачалехьа «Чеченингушагропромхимия» яхача объединене помещени композиторий союза дIа а луш, из объединени «Грозныйагропромхимия» яхача объединене дIачуйохийтаргйола распоряжени кийчъяйта дагахьа.

Республика театральни деятелий союзе (СТД) Iайнача проблемай хьакъехьа хоам бир совещане цун председатела С. Н. Хожске. Белггала аьлча, СТД-ена саггота библиотека эш 12 эзар совгIа том чуйола, подвала чу уж латта хьалаш хIаманна пайдана йоацача йоахаргйолаш во хилар бахьан долаш. Творчески болхлой саггота ба чуIа цIенош хьалдара союзо дIачуденнача ахчах Грозненски горисполкома УКС пайда миштa эца безам болаш я, республика театрий болхлошта лаьрхIа фусамаш маца а мича а хьалъергья ца ховш. Цу деша духтIавоаккхаш къамаьлаш дир творчески союза кулгалхошта хьалхашка Грозне керттерча архитектора Д. А. Каднева, Грозненски горисполкома УКС-а начальника О. В. Данченкос.

Юххера а, цига даьча къамаьлий чулоацам белгал а боаккхаш, массазарча комиссе председатела Л. И. Хациева города Iаьдалаш тIахьийхар рыночни отношенешка довлача юкъагIа республике бахача нахах эггара кIезигагIа социальни оарц долаш бараштa — культура болхлошта — царна хьалхашка латта проблемаш къоастаяр духьа могаш дола новкъостал дара.

БОЛХ ТЕССА БИТАБ

Карарча шера паччахьалкхенга хьайбай продукци йохкара планаш кхоачашйой тамаш я Грозненски района «Юбилейный» совхоза № 1 йолча шурий фермо. Масала, 11 бетта план 490 тонн шура йолаш, ехкар 444 тонн мара яц.

Планаш кхоачаш ца яра керттера бахьан да хьайбаш дика кхоабаш ца хилар. ДIадахача шера тоъал доакъар Iалашданзар укхаза. ХIаьта аьхки а царна лерттIа дажа моттиг хиланзар. Цул совгIа ма боагIара пайда, ийцабац цар кхашка хьалкхедаьча мошача доакъарах а.

Специалисташа во бу селекционни болх. Духхьашха дехкача шинарех дукха шура лу доахан хьахилийтара йоакхо яц. ХIаьта из гIулакх иштта нийслургдацар, искусственни осеменени юха хьатIакхачалехьа цунна кийчо еш яларе. Боахаме осеменени вIалла еш а яц. Из ца ярах доахан Iаьхара дус.

— Укх тIеххьарча шерашка из болх беш дац тхо,— йоах ферма бригадира С.-А. Бахухаджиева. — Цуй бахьан да ховш вола специалист ца хилар. Бакъда лаьрххIа из специальность Iомае вахийта хинна специалист укх деношка цIакхача везаш ва.

ДIадаккханза кхо долаш бIеха, шийла яр хьайбаш латтача помещене. Цар хий молача цхьаццадолча кадашка Iодоаглаш хий дацар. Лоацца аьлча, цу кхоачамбоацараша чIоагIа новкъарле ю хьайбашкара шура дукхагIа яккхара. Уж дIадахара оарцагIа бала беза совхоза специалисташ.

Ч. МАГОМЕДОВ.

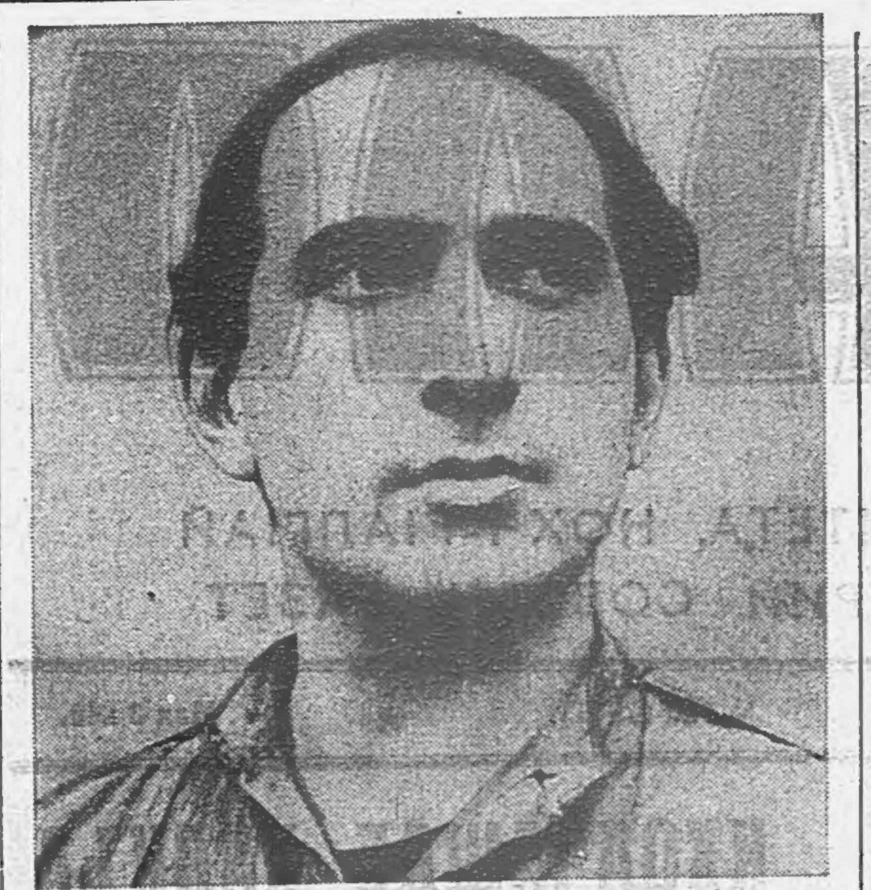

Гринов Беслана «Красный молот» яхача заводе огнеупорщик волаш болх бу дикка ха я. Цу юкъа массехк смежни говзал караерзаяьй цо. Масала, цунна дика хов слесара, токара, электросварщика говзалах болх бе. ХIаьта ший керттерча балха тIа хIара дийнахьара нормаш 50—60 процент тIехкхоачашъю Беслана.

ЦхьоалагIча цехе из вовзхьинар дола общественник санна. Из ва цеха партийни организаце секретарь а, ВЛКСМ Ленински райкома член.

СУРТА ТIА: Б. Гринов.
И. ПЛИЕВА сурт.

Деклараци ювцаш

ЦХЬАН ТКЪАМАЦА ОАЛХАЗАР ГIОТТАЛУРГДАЦ

Цхьан нанас баьбале а къаьст-къаьста бах бувбаьнна вежарий. ХIаьта а цу гIулакхо эшам бац царна.

Цу тайпара уйлаш дагаухийт Нохч-ГIалгIай паччахьалкхе хьакхайкаяьча Декларацес. Йоккха бокъо, йоккха нийсхо я из. Исторически ханашка денз цу мукъаленга сатувсаш хьабаьхкаб вай дай.

Кхыйола зIамига автономеш санна вай республика а хьайоагIа укх шовзткъеи итт шера цу хьалера хьал ца йоалалуш. ХIанз, праза, хано лостам баьб цу гIулакха, цхьатарра нийсса бокъо я суверенитет тIа мел ийцача Союзе зIамигача а йоккхача а субъектай.

ХIаьта а массавар а (цу гIулакхах кIоаргга ца кхетар хургда из) каст-каста хоз суверенитетах дувцаш дола, шоайла вIаши тарадоаца йоахаращца вIашагIъийна къамаьлаш.

МалагIа ба цар чулоацам? «Нохчаштеи гIалгIаштеи юкъе юкъ йоллар мо хIама да из», «Нохчий дIакъастар». «ГIалгIаех а нохчий бе гIерт нохчий», «Нохчий вай автономена вIалла сагота хургбац хIанзчул тIехьагIа»... МассагIа да уж кхуврчура йоахараш. КIала кIийле йоацаш-м да уж. ХIаьта а тесса дита мегаргдац цу тайпара хабараш, къаьстта къамашта юкъера гIулакхаш кхохкаденна латтача хана. Оаха, коммунисташа, кIезига къахьегац тхоай коллективерча наха цу Деклараце чулоацам кIоаргга боашхаш а дIабовзийташ а, хIаьта нохчаштеи гIалгIаштеи юкъера вошал дохаде могаргдолаш бола низ историчухь ца хинналга а хIанзчул тIехьагIа хургбоацалга а, дIахайта гIерташ. Тахан вайна гуш ма дий, нохчий къам, хIаьта царех бола хьакимаш вай автономена мел оарцагIбувл, вай къам селларча халача хьале оттарах цар мел дог лаз. Массе хана а вайна уллув латтащ хьабоагIа уж. Иштта хила а деза из-м. ХIана аьлча, цхьан цIех хиларал совгIа, цхьан оалхазара — ши ткъам ба вай ши къам. Цхьан ткъамаца оалхазар гIотталургдац. «Таханарча дийнахьа цхьаккха хIама дац гIалгIай дешал (автономех дола дош да цо дувцар — Х. Г.) саготагIа долаш. — яхаш язду «Комсомольское племя», 25 октябрь, 1990 шу) РСФСР-а Лакхехьарча Совета Председатела хьалхарча заместитела Р. И. Хасбулатова. — Цу гIулакха сай низ дIакхоачача массайолча уровнешка сайна могар со хьадеш волга вай вежарашта — гIалгIашта дIахар ловра сона. Кхыметтел хIираштa юкъе а. Дукха къахьег оаха гIалгIай къаман бокъо юхаметтаоттае гIерташ. Цхьацца белгалонаш хоадам боллаш гучаяьннай, ер шу чакхдалалехьа из гIулакх дикка цхьан оагIорахь даргхиларга сатувсаш а да тхо».

ДIахо, вайна массанена а ма хазарий Декларацена хетаяь хиннача сессе депутаташа вай проблема мишта саготонца йийцар. Гуш да вайна Нохч-ГIалгIай Республика Лакхехьарча Совета Председатела Д. Г. Завгаева цу гIулакха цахаддаш къахьегалга а. Лоацца аьлча, бIехача уйлашта, йоахарашта цхьаккха моттиг йитаяц Декларацес а нохчаштеи гIалгIаштеи юкъерча цIийца хоттабенна хьабоагIача бувзамо а. Кхыча тайпара из дувцачо дувцар — ца эша къамаьл да. Оаха тхоай кхетама а идеологически, пропагандистски балхаца а из хьалха а доах.

Ницлац тхона Деклараце шоллагIа йола оагIув а. Вай лакхехьа аьннача тайпара, дика хIама да республика ший доал шийна кара кхачар а массанеца а политически нийсхо хилар а. Из бокъо чIоагIъергйола керттера хьаст, керттера лард — экономика, рузкъа да. ХIанзалца-м кIезига лой а дукха лой а кулг дIакховдадича центро хьалуча рузкъах даьхад вай. Вай республикера дIа-м дукхагIа ийзад цо из. ХIаьта а пайда бий, цох цо хьахийцар мара вайга юха ца кхоачаш хинна хилча.

ХIанз йита еза хIама хьадеча цхьаннена ворхI бIарахьежа оамал. Бокъо а, республика дизза дай хилар а вайна дезе — хIаране лаца деза нохара ко. Шозза — кхозза айе еза къахьегама овсарле хIаране ший балха моттиге. Тхоай коллективе цахаддаш теркам тIаувз оаха цу гIулакха. ХIаране мишта къахьег, цун фу карагIдоал, цо малагIча торонех пайда эц ховргдола система юкъе яьккхай оаха, учет чIоагIъяьй, нормаш эргаяьхай хIара болхлочун производственни хьалашка хьежжа.

Цу гIулакхо дикка лакхъяьй наха эша гIулакхаш кхоачащдеча, тха 230 саг чувоагIача коллектива къахьегама овсарле. Из хьахьокх укх шера 11 бетта итогаша а. Масала, цу юкъа планах 543 эзар сома маьха гIулакх де дезаш дар тхо городе а района юрташка а бахача наха. Хьадаьр — 589,7 эзар сома маьха да, вешта аьлча, планал совгIа 46,7 эзар сома дукхагIа. Иштта, тхоай производственни лард чIоагI а еш накъадолх тхо рыночни экономикана.

Мел гIулакх дIакхоач тхогара наха хIара сагага диллача? Планах (11 бетта план я аз ювцар) 6 сомагеи 87 кепигагеи дIакхача доагIача. оаха из кхачийтад 7 сомагеи 46 кепигагеи. Сона хеташ, во бац из хьокхам къаьстта таханарча хьалага диллача.

Наьха бытовой хьашташ кхоачашдеш 59 точка я районе. Тайп-тайпара да цар ду гIулакхаш.

ЦIагIа баггIаше а тха цIерах къахьегаш бола надомникаш а кIезига бац. Цар хьаю дахчан, аьшка изделеш, цар кхоачашду шоай машинашъерий хьашташ, цар тег вайнаьха формах дола барзкъа (къаьстта раьза ба цу гIулакха боккхий нах).

Шоашта деча гIулакха раьза болаш дукха хоамаш ду тхога наха. Профессиональни кулг-говзал лакха хиларца районе белгалбаьнна ба слесарь-маляраш И. Мержоев, А. Осканов, вулканизатор Б. Тумгаев, кийнаш тега мастер А. Султыгова, парикмахер Кокорхоев Джамалда, иштта дукха кхыбараш.

Тешшаме ала лов: вай Нохч-ГIалгIай паччахьалкхен экономика чIоагIъеча а наха деш дола гIулакхаш дикагIа деча а тха коллектив массахана а хьалхалатта уйла йолаш я, аьнна.

Х. ГАНИЖЕВ,
Наьсарерча наьха бытовой хьашташ кхоачашдеча РПУ начальника заместитель, парторганизаце секретарь.

НАЬХА ХЬАКЪ ДУАРАШ

Тахан дефицит хиннай массадолчох. ХIаьта из йоацаш йола хIамаш дагаръе дуккха аттагIа да хIанз. Долче, эггара чIоагIагIа сабарегIа вола саг а корзагIа варгволаш хьал да тахан эттар. Базар тIа вахача шоаш фу дергда а ца ховш бус нах. Тамаш а яц. Бежан дулха килограммах тума доакхх. Маршах — 15 — 17 сом, итт фуах 8—10 сом, налхах 15 сом.... Цу хьакъехьа хилар са къамаьл Назрановски РОВД БХСС отделене начальникаца Зангиев Iаддал-Хьамидаца.

— Iаддал - Хьамид, ховш да кастта рыночни экономикага довла вай кийчлуш долга. Цунца дувзаденна хила а мег тахан массадолча хIамах дефицит хилар. Цудухьа льржа хила тарлу спекуляци а. Хьона фу хет цох?

Зангиев: — Баькъув хьо. Тахан санна спекуляци яьржа хиннаяц цIаккха а. Тхоашта могар ду оаха из юхатоха гIерташ. ХIаьта а карагIдоалар хайра хIама дац. ДIауйлаел Iа. Тха отделене со а волаш, ялх саг мара вац. Из геттара а кIезига низ ба. Цул совгIа, таханарча дийнахьа болх оперативни дIабахьара эша техника а яц тоъаш. Из иштта дале а, укх шера дIаяхача юкъа дикка хIамаш даьд тха службас, Масала, дIабахача 11 бетта уголовно-бехктокхаме озара 50 зулам гучадаьккхад оаха. Царех 10 доккха а геттара доккха а да. Уголовни бехктокхаме эзача зуламхошкара юхадохкаш хьадаьхад 24 эзар сома маьха тайп-тайпара товараш. Царех да промышленни товараш, машинашта эша запасной оатхалаш, кхачан товараш, сигареташ, дошо хIамаш.

— Малаш-б уж нах, царех дувцаргдарий Iа?

— Зангиев: — Царех дукхагIбараш кхалнах ба. Масала, пенсионерка Зязикова Тамара. ИIаьххача хана Казахстанера вайцига хьал а кхухьаш, дошо хIамаш йохкаш хиннай из. Цунна бIаь тума гIод техад, цул совгIа хьаьлхай юхайохкаш хинна дошо хIамаш. Хетаргахьа, цун кхы безам ца хила мег спекуляци лелае. Цул а говзагIа хила гIертаяр Цуроева Дибхан. Из Астрахане хиннай гIишлон поезда тIа болх беш. ХIаьта мукъа ха а хиннай шортта, Шин кIира цига болх а беш, шин кIира салоIаш хиннад цо. ХIаьта Астраханера цIайоагIача хана промтовараш кхихьад юхадохка. Бакъда, гаьна яланзар цун куташ. Цунна шера исправительни балхаш де ха техар хIара бетта 20 процент алапи кIал а хьежадергдолаш, юхадохкаш хинна товараш а хьадаьхар.

Индийски чай, импортни конфеташ, кхалнаьха заколкаш, сигареташ доагIачул дуккха а дукхагIа мах а бехащ базар еш хьалаьцар Ачалкхера Кузьгова Ранса. Милице болхлой цIагIа чухьежача цунгара кораьй 100 пачка индийски чай. БIаь тума гIод техар цунна судо. Цу тайпара масалаш-м шортта доаладе йиш яр. Хьона гучча тайпара, Iохайша дагIац тхо. ХIаьта а массанахьа низ дIа мича кхоач.

— Iаддал - Хьамид, тахан вайна гушдар во сурт да, базар елга Iалаьмате чIоагIа даьржад. ВIалла хьула а лац хIанз Назранерча кооперативни оалача базар тIа спекуляци ю нах. Гуччахьа яда сигареташ, масьгIазаш, маша даьтта, мерза шура, импортни кофе, кхьдола кхачан товараш. Уж хIамаш царгара нийсщ массехк милицен болхло зийнав аз тахан. Цох фу аргдар Iа?

— Зангиев: Дукха ха йоаццаш арадаьнна СССР Президента Указ да болхлой тIахьожам юкъебоалабе, аьнна. Хетаргахьа, цо гIо де мет вайна дефицитни оала товараш «аьрдехьа» дIа ца ахийтара. Сога хьаттача, из нийса даь хIама да. Духхьал милице болхлой низ дIакхоачаргбац базархошца къовсам лоаттабе. Цхьакха а да укхаза, тха болх лерттIа дIа ца бохийташ дола хIама. Из да кагий базараш ещ бола нах лоадама бехктокхаме ца озаш хилар. Хьажал, тахан чIоагIа, дефицит хиннай сигаретех. ХIаьта базар тIа уж юхайохкаш латта саг оаха хьалаьцача а цунна административни бехк бе мара бокъо лац законо. Пачках 60 кепиг мара паччахьалкхен мах бац «Ростов» яхача сигаретий. ХIаьта спекулянташа 5 сом доакхх. ТIаккха хьалоацачунгара 10—15 пачкал совгIа хилац уж шийга. Вожаш цхьаннахьа дIахьулаяь е цIагIа дIалочкъаяь хул. Цудухьа атта хилац ма дарра гIулакх тахка. Цул совгIа, цу тайпара кагий базараш ю нах цаI-шинъ хинна мича Iа.

Бакъда, из дац, оаха кагий базараш еча нахаца къовсам лоаттабац, яхалга. Айса яхар бакъдара массехк масал доаладергда аз. Иштта, кIезигагIа вале, духхьал бIаь саг административни бехктокхаме эзав укх тIеххьарча хана. Къаьстта белгалбаьннаб кагий базараш ещ хиларца Наьсар-Кертера Аушева Либихан, Аьлти-Юртара Евлоева Вулихан, Назранера Халухаева Фатима, Наьсар-Кертера Эсмурзиева Фатима, иштта кхыбараш. Царех хIаранена халкъа судо итт-итт тума гIод техад.

— Iаддал - Хьамид, ховш да шун болх аттачарех боацалга. Цул совгIа, лоха да милицен болхлой алапи а. Цу даькъера гIулакхаш тоалургда, яхаш, цхьацца къамаьлаш да арадаьнна. Цох фу аргдар Iа?

Зангиев: — ХьатIадоагIача шера июль бетта денз алапи тIатоха лаьрхIад милицен болхлошта. Из официально хьааьнна да. Цул совгIа, тха болхлошта эшачарна, цIенош хьалде лаьттащ деннад, квартирни учете а дIаязбаьб. Цхьан дешаца аьлча, тха гIулакхаш тоадала мегаш да. Бакъда, таханарча дийнахьа да веларгволаш дац хьал.

— Предприятешка, учрежденешка, къоалаш дергдоацаш приписказ ергйоацаш тIахьожам а ма лоаттабой оаш. Цигара хьал мишта латт?

Зангиев: — Таханарча денга социалистически доалахьенна тIакхийда 19 моттиг гучаяьккхай оаха. Царех 3 геттара доккха зуламаш да. Иштта. ГIаьзе-Коа бувзама отделене заведующи йолаш болх беш яр Нальгиева Фатима. Ший киловзал гучаяргьяц мотташ, бахача наха электрически энергех хьателаш хинна ахча шийна дуташ хиннад цо. Лоацачa юкъа 1270 сом шийна дитад цо, Судо, условно 1,5 шу ха техай цунна.

Мах бара организацей болхлоша, тараз хардахьа увзаш, дефицитни товараш хьуладеш 12 моттиг хиннай. Масала, Пхьилекъонгий - Юртарча «Молодежная» яхача кафе болхлочо Оздоева Динас шин сагагара доагIачул совгIа 8 сом совгIа даьккхад. Халкъа судо ткъаь итт тума гIод техар цунна.

Сога хьаттача, берригa мохк оарцагIа а баьнна, воай цIагIа лерттIа порядок хургйолаш базар ерашта къоалаш дерашта вешта аьлча, зуламаш дерашта никъ бехка беза ха хьакхаьчай.

Интервью яьр
А.-Г. УГУРЧИЕВ.

БАКЪАХЬА ХЕТ

Нохч - ГIалгIай Республика паччахьалкхен суверенитетах йола Деклараци тIаэцар цхьан тайпара кхетадаьдац республике бахача дукхача къамех болча наха. Къахьегама коллективашка вIашагIкхетараш долча хана хаттараш хоз массаза а даьхача къамий бокъонаш тIех хилар белгалдаккхацхьогI Деклараце тIа, Россецарен СССР-царен бувзамаш хоададаь доацал-теш Нохч-ГIалгIайчено, ше цхьаь йоахалургйолий - хьогI вай республика?

Уж хаттараш увттаду, сона хетачох, Деклараци тIагIоллара мара яйза ца хилар, цун керттерча положеней маIан кIоаргга ца кхетадар бахьан долаш.

— Из лоархIаме документ бе-бе кхетадарах, цунна гоннахьа, массови информаце центральни средстваша деча информационни хоамашца чIоагI а деш, унахцIена доаца хабараш арадувларах харжархошцеи къахьегама коллективашцеи вIашагIкхетараш де дийзад халкъа депутатий Деклараце положенеш дIайовзийтар духьа.

Эггара хьалхагIа са ала безам бар — из да Деклараце тIа совле цхьанна а къаманна ца луш хилар. Вай республике баха берригa гражданаш, моллагIча къамах уж бале а, закона гарга бокъонаш цхьатарра йолаш хилар бакъдеш да цун дерригa маIан. Эггара керттера лоархIар закон да, моллагIа дола къам е цун традицеш а обычеш а йоацаш. Бокъонца из бахьан долаш да вай республика территоре тIа даха дерригa къамаш «Нохч-ГIалгIайчен халкъ» яхача цхьан дешаца вIашагIтохаш хилар.

Цунца дувзаденна кадрови политика никъ а чакхбаха беза къаман белгалонашка хьежжа а ца боахаш, сагах доахкача дикача гIулакхашкен цун организаторски кхетамгеи хьежжа.

Нохч-ГIалгIайче Россецареи ССР Союзацареи хьаьдай яхаш дувцараш цхьаккха корта боацаши провокационни маIан долаши да. Цкъа-дале, республика бокъо кхыча республикашцарча доттагIалах латт — из Нохч-ГIалгIайчен халкъа йизза бокъо я. Вай республико экономически гIулакхаш леладергда Российски Федерацеца а СССР кхыча республикашца а, цхьабакъда бокъонах цхьатара йолча субъекто санна леладергда цо уж, цу цхьан ханна экономически бехктокхаме йолаши иззаморг ший партнерашкара хьадехаши.

Деклараце тIа республика РСФСР-а е ССР Союза юкъеяхарах йола положени яцар аьнна, царцара цун гIулакхаш хадалга дац из. Цига белгалйоаккхар кердаяьхача автономнии союзнии республикашца а иштта ССР Союзаца а политически экономически бувзамаш харжара йола республика бокъо я.

Укх 73 шера иждивенчества уйла чуйийхкай вайна, цудухьа центро воашта хьалучох тийша дар вай. Цо воашта фу тIакхоачадаьд ма хой вайна, Российски Федерацера 73 моттиг вайга я уж социально - экономически дегIадахкара гIулакха. Рыночни экономика хьалашка болх бе Iомадала деза вай, дехар деш ца а лелаш. Цудухьа вай беча балхах тийша хургъя вай кхоане.

ИIаьхий республика я вай яр, хIаьта цун керттера рузкъа — вай нах. Керттера декхар — хиланза баргбоацача чулоацамца паччахьалкхен суверенитет хьалйизар духьа берригa нах кхотабар.

В. САГАЕВ,
Нохч - ГIалгIай Республика халкъа депутат.

Лаьттан ганзаш шортта я

ГIАЛГIАЙЧЕН IАЛАМА РЕСУРСЕХ ПАЙДА ИЙБАРА РЕЗЕРВАШ

ВIалла экологически хьалаш телха а ца деш, ГIалгIайчен Iалама ресурсех пайда ийбара йола резерваш кIезига ца хилар хьахьекхад цу хьакъе яьча анализо. Уж резерваш йолаш я доагора - энергетически комплексе, климата Iалаьмате йIаьхийча унахцIенон йолча таронашка, республика лаьттан ченашка.

Хьаэцаргъя вай Малгобекски район. Кхы тIа а мехкдаьттан газен запасаш тахкара геолого - тохкама балхий бIаргча комплекс чакхъяьккхача чIоагIа пайдане гIулакх хилар гучадаьннад. Дика ховш да мехкдаьттан газовии скважинай рентабельноста таханара критереш 60—70-ча шерашка эксплуатаце дIа а енна, болх бе йолаялийтарел дикка эргаш йолга, аьлча «мехкдаьтта бума» ханарча критерел эргаш йолга. Цудухьа, кIезига дебит я аьнна хьалха дIакъайла хинна мехкдаьттан газовии скважинаш тахан чIоагIа беркате хургъяр. Уж санна скважинаш Малгобекски районе бIаьш я. Караганo - Чокракскии Сараматскии тIоанашкара, 3000 — 3500 метр кIоарга мара доаца мехкдаьтта гучадаккхара бурув тохаш, яьха а я уж.

Царех цхьайола скважинаш мукъагIа юхаметтаоттайича бакъахьа долаш да хIанз, цу даькъе бурув тоха дезаргда цементни тIаьшта, тIаккха ремонтно - изоляционнии перфорационнии балхаш даьчул тIехьагIа мехкдаьтта дала йолалургъя уж скважинаш. Лакхе белгал мел даьха балхаш де йиш я дIа-юха лелача, духхьал цу гIулакха лаьрхIача 100 — 150 тонн мухь хьалъайбе низ кхоачача буровой установкашца, уж хила еза бурув тохара, зIамига диаметр йола скважинаш караерзаяра йолча оборудованеца Iалашъяь.

Мехкдаьттеи гази яккхара деча геолого - тохкамий балхий дунен практико, иштта вай Грозненски геологаша еча расчеташа яхачох мехкдаьттан газовии йоккхий запасаш хила тарлуш я литологическии экранированнии тIоанашка — «ловушкашка». Уж «структурни доаца» (классически хьакъе кхетадича мехкдаьттеи гази хьаIара аьттув болча структуре) мехкдаьтта хила тарлу карагано - чокракски песчаникашка, иштта тIерча мела известнякашка а. ТIеххьарчоа тешал ду тIерча мелашкара мехкдаьтта гучадаккхара яьхача №№ 926, 927, 930, 931, кхыча скважинаша. Уж яьхай малхбоален Малгобекски майде. ХIаьта карагано - чокракски песчаникех аьлча, цIенхаштара геолого - поискови балхаш даьдац хIанзалца хьа.

Бухсоццаш аьлча, яьха массехк кIоарга скважинаш я. цар геттара кIезига мехкдаьттеи гази еннай, промышленни даькъе уж перспективни яц аьнна оттадаь а да. Iилманхошта-геологашта, гидродинамикашта хетачох, уж скважинаш техка яьннаяц, аьлча, цига мел эша тохкамаш даьдац, тIоанашта физико - химически низ тIалоаттабаьбац, керттерча даькъе фораминеферовии тIерча меловии тIоанашта. Нагахьа санна доккха дозол дола дIа-юха лела буровой установкаш хилча, дIахо а техкача бакъахьа долаш яр ца тохкаш йиса цигара моттигаш.

Мехкдаьттагазови комплексана доагIа экономически декхараш кхоачашдара кхы а кхоачамаш долаш да. Iаьржача лоамашка мехкдаьттеи гази йоалла моттигаш кораьй, из да тIерча мелашкеи тух кIаларча юреи.

Цхьабакъда, царех пайда эца йишйолаш дац хIанз укх сахьате, цкъа-дале, мехкдаьтта доалла моттигаш гаьна я из хьагул а деш, чакхдахара йолча центра, иштта цига доалла мехкдаьтта а дукха дац. ШозлагI-дале, мехкдаьттаца увш да Iалаьмате кхераме дола сероводород. Цунца дувзаденна цигара мехкдаьтта хьаца доаккхаш соцадаь латт.

Долче, хьае еза бийдал чакх а йоаккхаш, товарни продукт (бензин, фаткен, мазут, кхыйола продукци) арахецара йола модульни хьисапера зIамига габарит йола установкаш. Цар сера дIакъестадергда. Уж тайпа йола установкаш хила еза экологически даькъе геттара цIена хьалаш а хулийтаргдолаш, лелхар кхерам а боацаш. Мехкдаьтта доахача уж санна йола установкаш вIашагIъехкача лоаман районашка чоалханеча рельефни хьалашка лелхар кхерам бола трубопроводаш ехка езаргъяц, иштта хьалъе езаргъяц перекачивающи станцеш, углеводородни бийдал хьагулъяра лаьрхIа йола кхы объекташ.

Уж лакхе белгал мел даьха тохкамаш чакхдахара тIадерзаде деза республика Iилман, проектно - конструкторски, производственни организацей низаш, юкъеоза беза мехкарча кхыча районашкара партнераш.

Республике кхоачашъе езаш хьалхашка латтача проблемай шоллагIа комплекс ювзаенна я минеральнии термальнии хишца, иштта теза хий долча хьасташца. Заманкулерча скважинашка туха кIалара хиш лакха минерализованни да, царца ув дарбан веществаш, растворех уж хьакъоастайича (цхьан даькъе уж рапах хьакъоастайича) Iалаьмате боккхача маьхера компонентащ я дуккхача молхай препараташта.

Цу даькъе де дезар кхоачашдара хьалъе еза градирни установкаш, иштта минерализованни хих тух дIакъеста а деш, цунах маьхегIа йола компоненташ хьакъестаяра йола технологически установкаш.

Кхы сенна эшаш да минерализованни хиш? Уж эшаш да дарбанна, мелара. Дарбан дола хиш дола тIоанаш кIоарга доацача дада 1000 метрал тIехангехьа. Цар тIа кхачара дола бурув тоха йиш я вIалла хало а йоацаш. ДукхагIа проблемащ хургъя хина газированни ечен минеральни хишта расфасовка ечеи. Хьалъе езаргья хий чудеттара, газированнии расфасовкеи яра лаьрххIа йола цех е коопераци е езаргъя иштта болх беш йолча предприятешца.

ГIалгIайчен лоаман районашкара (Армхи, Джейрах, Алкун, иштта кхычахьара) дух а дувлаш хьадоагIаш дола хиш боккха лоархIам болаш да. Уж хиш (вешта хьасташкара хьадоагIараш санна, Iалаьмате чIоагIа лоархIаш да дунен рынке. КIезига минерализаци йолаш хиларах, цар низ кхоач организмана ца эшаш дола тайптайпара тухаши «шлакаши» дIаяха, хIаьта кхача кийчбеча хана царех пайда ийцача цар новкъостал ду баьцадаарехи сомехи йизза витаминаш хьакъоастае. Из санна дола хий республике меттел цун доазол арахьа а дохка йиш я. Цу гIулакха лаьрхIа хьалъе еза специализированни предприяти, цо хьасташкара хий наха лоатта а дергдолаш, стерильностон санитарно - эпидемиологически кхерамзленои дIадехараш кхоачаш а деш. Уж хиш дохка йиш я шушашка чудетта а иштта герметични упаковка яь а, из деза специализированни фирменни торгови точкашкеи е «минеральни хьасташкареи хиш» яхача тикашка (е цу тайпара йолча организацешка).

Цхьайола халкъбоахама проблемаш къоастаяра кхы а цхьа хий да — из да термальни хий. Цхьан даькъе бахача наьха фусамаш, кхыйола объекташ йIоахъе йиш я цунца. Иштта электрически энерги йоаккхача а пайда эца йиш я цунах. Термальни хих пайда эцара де дезаргда хоадамболлаш дола Iилман - тохкама, опытно-конструкторски балхаш, цига дIаяхийта езаргъя капитальни затраташ.

Iалаьмате чIоагIа эшаш да зIамигача электростанцей сеть шеръелга, кхыметтел цIеннагIа хIана яц аьнна хилийта езаш я уж. Электроэнерги яккхара йола источник хила тарлу миха энерги, доккха доаца хиш, кхыметтел тоатолаш, хIаьта лакхача лоаман районашка — маьлха йIовхала энерги. Иштгача «традиционни йоацача» электроэнерге источникашца гаьнарчеи зIамигачеи объекташка электрификаце программа кхоачашъяра хьалхарча юхьигах дIаяхийта езаргъя хоадамболлаш йола капитальни затраташ, цхьабакъда, наьха унахцIено, Iалам лорадарца уж юхаметтаоттаю, экономически даькъе цу энергех пайда ийбераш тийша бац мехкарча энергосистемах. Нагахьа санна йоагIачул дукхагIа энерги йоаккхаш хуле, кхыча районашка а йохка йиш я из.

Республикерча гIишлон индустре керттерча даькъе пайда ийбу ший гIишлон материалех. Духхьал мрамори моакхази мара кхычахьара хьатIакхухьаш бац вайцига Из иштта дале а, геологаша телача сведенеех вай республика лоаман районашка доаллаш да мрамор, иштта вулканогенни породаш, царех пайда ийбе йиш я декоративнии облицовочнии материалаш хиларах тарра. Бокъонца геологически тохкамаш де деза лоаман районашка, чIоагIа пайданерча оахкалашта промышленни разработкаш яра йола моттигаш лохаш.

Лакхе дийцачунца айхха дувзаденна долаш да ювелирнии декоративнии изделешта лаьрхIа йола полудрагоценни минералаш лаха а леха, яха йолаяра йола идей. Лсаман хрусталь хинна ца Iеш, цига хила тарлу цхьайола вулканогенни породаш а.

ВIалла а экологически хьалаш телха а ца деш, Iалаьмате доккха дакъа юкъехьоргда республика социально - культурнии экономически даькъе дегIакхувлара ГIалгIайчен уникальни географически, климатически, биологически хьалех мамогга а тIагIертта а пайда ийбаро.

Де йиш йолаш, а сиха чакхдоаккхалургдолаш а да республика индустре туризм а салоIилга а дегIакхувлар, дунен боараме сервиси гIулакх делга вIаштIехьа а доаккхаш. Дувцаш дар да компактни отелеш, кэмпингаш, салаIара базаш, кагирхой - спортивни туризма объекташ, спортивно-ловзара комплексаш (чкъаьрий дахареи чарахьал дареи объекташ а тIехьа юкъе а хьош) хьалъяра (иностранни партнераши инвестицеши юкъе а озаш).

ИIаьхий я республикера молхай - баьцовгIай потенциал, цунах боагIачунга диллача гаьнна пайда а эцац. Республике бахача наьха унахцIено лораяра кIезига доаца дакъа юкъехьоргда молхай баьцовгIаш хьагулъелга дика вIаштIехьдаккхарца.

Нокхарий леладар, бекха промысел дегIакхувлар, нахьараш, кхаькхий кийчдар, мехови изделеш хилийтар даькъе йоккхий тароташ я вайцига, цхьабакъда, царех боагIачунга диллача гаьнна пайда ийбац.

Республика экономически, промышленни энергетически, социально - культурни базаш дегIакхувлара йолча ерригача тороний гаьнна цIераш яьха яц вай, укх гаргарча хана къоастае йиш йола проблемаш белгала а йоахаш, цар лургбола пайда а бовзийташ.

«Союзпромнсофизика» НПО Прикаспийски отделени хIанз болх беш я мехкдаьтта хьадоаккхача моттиге из чакхдаккхара йола модульни установкаш хьаяра. Кхыча предприятешца цхьана республикера къаьна скважинаш юхаметтаоттаяра дола дешаш къестадеш я из, иштта хьожаш я из мехкдаьттеи гази йоаллача зонашка мехкдаьтта ца доахийташ соцаяь латтача скважинашта юха бурув а тохаш, уж караерзаяра долча дешашка.

Шоашта хьалхашка латта декхараш кхоачашде низ дIакхоачаргболаш я отделене коллектива геологически, Iилман, конструкторски потенциал. Цхьабакъда, уж декхагаш комплексни кхоачашдара шоай низаш тIадерзаде деза цхьайолча предприятеша, иностранни капитал юкъе а доагадеш, цхьана болх бара тайп-тайпара акционерно - коммерчески формаш вIашагIа а йохкаш.

Х.-М. С. ИЗМАЙЛОВ,
технически Iилмай кандидат.
Н. Ф. РЯЗАНЦЕВ,
технически Iилмай доктор.

Пхе шера план кхоачашъяьй

Вай республикерча мехкдаьттел гази йоахача управленешта юкъе яьржача яхье халданза хьалха латташ хьаенай укх пятилетка шерашка «Старогрознефть» НГДУ мехкдаьттахой коллектив. Долче, башха-дика къахьегама лер юташ чакхйоаккхаш латт цо пятилетка а. Пхе шера дола госзаказаш ханал ши бутт хьалха кхоачашдаьд НГДУ мехкдаьттахоша. ХIаьта мехкдаьттен гази яккхара а из шоай потребителашка дIакхачийтара а пхе шера план а яь, цу хана денз тIадоагIача шера чотагIа цар даьккхад иштта эзараш тоннаш «Iаьржа дошуви» бIаьш миллионаш кубически метраш мехкдаьттаца хьайоагIа гази.

Къаьстта беркате хиннад НГДУ коллективана карара шу. хIана аьлча, таханарча денга кхачалехьа паччахьалкхен планал тIех цо даьккхад 84 эзар тонн мехкдаьттен 35 миллион кубически метр гаргга гази. Заданел тIех маьхалъяьккхай 261 эзар сом мах бола товарни продукци. Ший потребителашта продукци лоаттаяра долча договорни декхарех а толамца лоархIаьй из.

Дог гIоздоахаш да НГДУ мехкдаьттахой кхы мел дола технико - экономически хьокхамаш а. Ер шу доладелча денз хIанзлехьа къахьегама овсарле планагIа лаьрхIачул совгIа ворхI процент лакхъеннай. Мехкдаьтта а луш, болх беш йолча скважинех пайда эцара а къаьна скважинаш болх бе йолаялийтара коэффициента заданеш а дикка тIеккхоачашъяьй цар. Бахача наха маьхах гIулакхаш дара задани 101 процент кхоачаш а яь, цар даь гIулакхаш цхьа миллиони 366 эзари сома маьха да.

— Мишта вIаштIехьданад шун иштта дола башхадика производственни хьокхамаш даха? — аьнна шийта даьча хаттара жоп а луш, «Старогрознефть» НГДУ инженера - экономиста Дулина Наталья Григорьевнас аьлар:

— Цу лостамагIа дукха балхаш даьд тха управлене. Дукхача хана денз вIалла мехкдаьтта а ца луш, дIакъайла латта къаьна скважинаш дукха я тхо долча. Царех дуккхачарна капитальнии лаьттан кIален ремонт а еш, «Iаьржа дошув» дала йолаялийтай уж. Цул совгIа хIара скважино лу мехкдаьтта дукхагIа хилийтара тIаерзаяь дукха организационно - технически мероприятеш чакхъяьхай. Скважинашка хий, газ, Iо чу а ухийташ, тIоанашкара мехкдаьтта цIендаь хьадаккхара балхаш даьд. Доаккхаш дола мехкдаьттен гази кIезиглуш латтача хьалашка тхоаш болх беш долга дика кхета а деш, берригача мехкдаьттахоша, инженерно-технически болхлоша тIатIертта къовсам лоаттабу из кIезиг ца далийтара. Цул совгIа укх шера лаьттан чеиаш техкараша бурув теха йисте а яьккха, тхега хьаеннай мехкдаьтта луш йола бархI скважина, планагIа болх бе йолаялийта езаш хиннар йиъ мара йоапача. Уж а кхы а балхаш дарах тха вIаштIехьдаьннад лакхе белгалдаьккха заданел тIех даьккха мехкдаьттен гази яккха.

Укх шера къаьстта дика къа а хьегаш. НГДУ промыслашта юкъе яьржача яхье хьалхара моттиг дIа ца хецаш чакхъяьннай Бабуков Борис Владимирович керте латтача цхьоалагIча промысла коллектив. Карара шу доладелча дена до заданел тIех даьккхад пхийтта эзар тонн гаргга мехкдаьттен йиъ миллиони 23 эзари кубически метр гази. Пхе шера задани кхоачашъярах эггара хьалха рапорт деннар а из я.

К. МАГОМАДОВ.

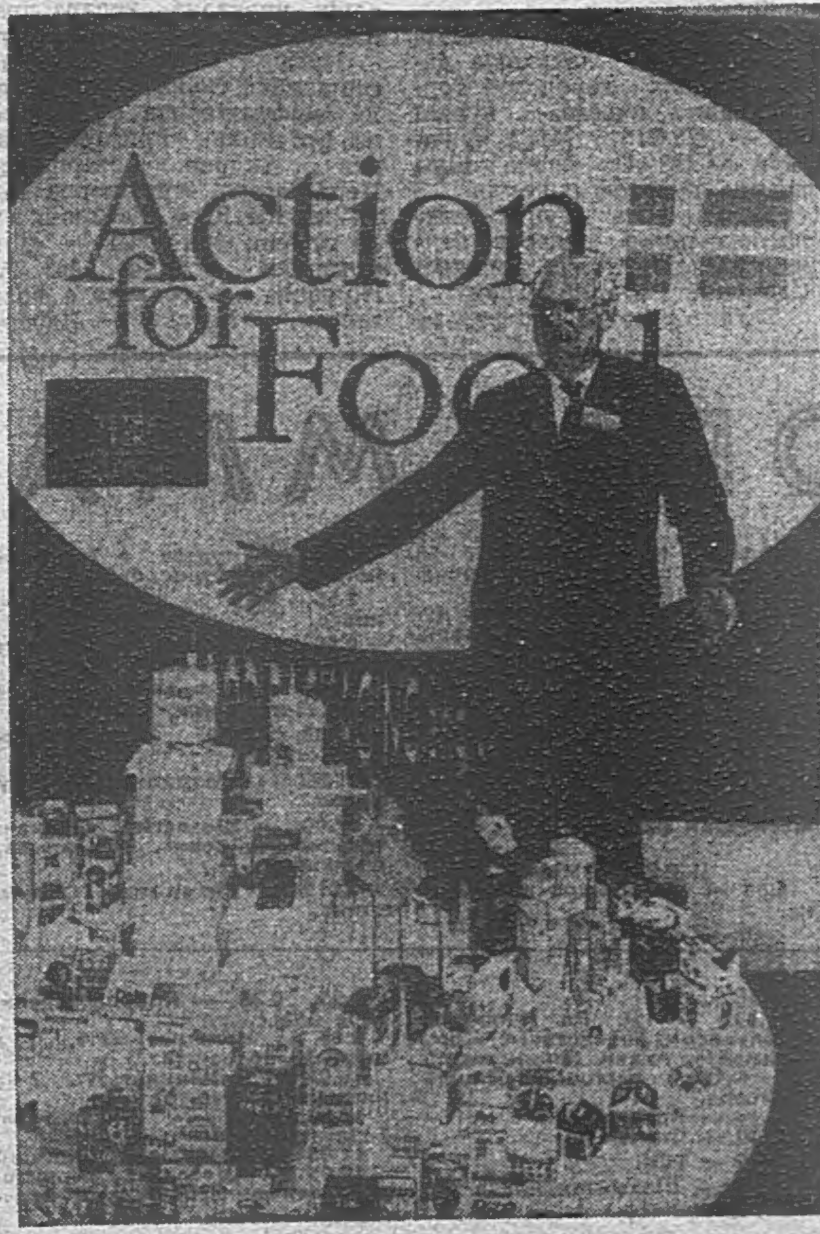

✦

Советско - шведски цхьана болх беш йола предприяти хьайийллай Москвана юххерча городе Подольске. Из йиллар я СССР Минатомэнергопрома «Луч» яхача НПО опытни заводи «Театра Пак» яха шведски фирмеи. «Театра Пак-Луч» яхача предприяте хьаеш хургья кхачан коача продукташ упаковкашка ехкара йола автоматаш, царна сервисни гIулакх дар, цу даьхе СССР-с хIанз болх беш ераш а йолаш. ДIахо йодача хана лаьрхIа да ломинированни каьхат арахеца а.

Сурта тIа: Ханс Раузинг — «Театра пак» фирма компаней группа председатель.

Н. МАЛЫШЕВА сурт (ТАСС фотохроника).

✦

ДИКАЧА НАХАХ

Цун сий ду

Ваьцадаараш кхедара лостам болаш я Урус-Мартановски района «Солнечный» совхоз. Цхьабакъда, цунах «Гойтинский» яхаш хиннар хьатехачул тIехьагIа, шурий ферма а чуера цу боахама. Цунна доакъар Iалашде дезаш хилар. Из гIулакх делга тIадиллар къонача специалиста, Нохч-ГIалгIай АССР юртбоахама заслуженни механизатора Яшуркаев Мувсас кулгалдеча бригадана.

Хьалха цIакха доакъара культураш лелаяь йоацаше а лоархIавир Мувса шийн новкъостащца хьалхашка оттадаьча декхарех. Масала, лурчогIа 24 центнер доакъара единица кийчйир хIара хьайбана лаьрхIа, соахка — 25,8, укх шера — 28,1 центнер доакъара единица.

Цудухьа «Гойтинский» совхоза юкъейоагIача хана нагтахьа мара планех лоархIа ца еш хинна шурий ферма, тIеххьарча кхаь шера паччахьалкхенна дулх, шура дIаялара заданеш кхьметтел тIеххоачашъеш хьайоагIа.

Къаьстта дика да Яшуркаев керте латтача коллектива ялат кхедечара хьокхамаш а. Из паччахьалкхенна дIадалара карарча пятилетка план соахка кхоачашйир цу бригада кхаш леладераща. Хьаьнала къахьегаш хьабоагIа укх шера а. Масала, кабола ялат хIара гектара тIара 37 центнер чудера цар. Геттара дика хьувкъайир хьажкIаш. Уж хIара гектара тIара яьлар 102 центнер!

Соахка миллион сом совгIа пайда хилар «Солнечный» совхоза. Из толам баккхара Мувсас шийн новкъостаща юкъедихьа дакъа эIамига а дац. ХIаьта цу коллективах, цун кулгалхочох къаьстта дувца доагIа.

Къона ба цу бригадана юкъебоагIа кхаш леладераш. Цхьабакъда, царех хIаравар шийн балха говзанча ва. Цу коллективерча 23 механизаторех кхаьннел кIезгагIа професси караерзаянза саг вац. Цхьабараштa хов трактор, комбайн, автомашина лелаярал совгIа, хийцца цу техника мотораш тоаде, сварщика, слесара, аьшка пхьара, кхытайпа балхаш де. Цудухьа цар техника тоаяра, Iай башха кулг тоха дезаш а хилац.

— Цун кара хилча диибийсе 25 сахьатага кхоачаш йIаьхьергьяр цо, — йоах Яшуркаевах бригада учетчика Сембиев Вахас, — Балха дийнахьара ха маца, фу де деза белгала хургдолаш сахьаташта, минуташта кхыметтел йийкъа хул цун.

— ЦIавахача а сатийна салаIац. Из волча веча чуйийна брошюраш, журналаш, книжкаш дешаш воаллаш хул, болх кхы тIа тоабе, гектара тIара чуэца хьувкъам алсамбаккха, цунга дIадодар лохде йиш хулийтаргйола таронаш лехаш, — дувц цунах совхоза директора Кагерманов Мувсас. — Кердадар корадича, из мел пайдане да хьех механизаторашта. Масалаш кхувлаш тешабу нах кердача хьисапе болх бар пайдане хиларах. Иштта ца дича а валац. АрендагIа болх беча цу бригада советас могадаьр мера юкъедоаладац. Белгалдаккха доагIа арендагIа болх бе а интенсивни технологех юртбоахама культураш кхее а бригадера нах тешабаьр из волга.

Дикача дас шийн дезалах санна йоакхо ю цо коллектива балха хьалаш тоадара, къахьегам аттача баккхара. Цхьа масал доаладертда аз цу гIулакха тешал деш. Техника лоаттаяра асфальт а билла моттиг вIаштIехьяьккха дагадехар цунна соахка гуйре йолалуш. Дукха болх бе безандаь, Iа тIаьхчалехьа из де цунна карагIдаргхиларах тешаш бацар совхоза кулгалхой. Цхьабакъда, царна моттар хиланзар. ЛаьрхIар чакхдаьккхар цо.

Доккхий да тIадоагIача шера цу коллективана хьалхашка латта декхараш. Дукха ха йоацаш хиннача бригада собране, берригаш раьза а болаш, соцам бир тIадоагIача шера ялат даккхара а доакъар Iалашдара а цаI-эх план е. Дагалаьцар чакхдаккхара хIанз тIатеIа лард йоллш а я.

БIаьсти ювча культураштa хьакъоастадаь — дерригa лаьтта эяба аьха даьккхад укх деношка. ХIанз органически удобренешца хьаьндеш да. Из болх цу бригадерча механизатораша шоаш бу, «Урус-Мартанагропромхимегара» новкъостал а ца деха ш.

— Лаьтта хьаьндеш шоаш даьчох тIера «цIока» ма йоаккхий цар-м, — йоах Яшуркаев Мувсас. — Масала, бIаь гектар лаьтта органически удобренешца хьаьндара оаха дIадохийтачунца нийсдича, ше иззал из болх барах кIезигагIа дале пхезза дукхагIа яхча доакх цу организаце. ХIанз из болх беш боахкача тха механизаторашта Дондаев Хьамзата, Эльмурзев Юсапа, Сембиев Даула, Кукаев Сайд-Мохьмада, Арсмерзуев Хасболта шоай пхи пIелг санна довз хIара кха. Цудухьа ховмичахьа, мел удобренеш товса еза. Цудухьа цар беш болча балха тIахьожам лоаттабе безаш хилац.

Лаьтта хьаьнделга графикагIа дIадахьара шортта техника а я. ТIехьаюэзаш йола ерригa инвентарь, дукха хIама ца эшаш 70 процент тракторaш тоаяьй цар хIанзэле.

ХьажкIай дар ца лаьрхIача тIадоагIача шера бIаьсти дIаювргйолча ерригача культурай фу а Iалашдаьд. ТIадаларга диллача ма хулла лакхагIа йолча кондицега из дIакхоачаде гIерташ боахк хIанз.

— Укх шера санна, февраль бутт чакхбоалаш кхаьдиъ дийнахьа йовхал отте, цу деношка горох дIаювргья оаха тIадоагIача шера а, — йоах Мувсас. — Цун дерригa фу хIанзле цхьоалагIча классага дIакховчадаьд. Горох чуийцачул тIехьагIа цига кхы тIа доакъара культураш дIае йиш хургья.

Хьаьнала къахьегаш вола саг массаза а хиннав вай мехка сий долаш. Иштта сий ду из вовзаш волча наха, совхоза кулгалхоша «Знак Почета», Къахьегама Сийлен кхоалагIча степена орденаш лелаеш волча Яшуркаев Мувсай а.

М. ХАМАТХАНОВ.

ДУКХА ха йоацаш «Сердало» тIа кепатеха «Джабагиевгlар вежарий. Бакъдари харцдари» цIи йола материал дика тIаийцай газет дешараша. Цига белгалдаьккха дар, Джабагиев Мухьмад гIалгIай халкъа кхоллам а мотт а тохкаш хинналга, дийцадар цо вай мехка а тIехьагIа эмиграце волча хано а баьча Iилман балхахи арахийцача книжкехи лаьца. Тхона ца а ховш вай республике кхы а нах хиннаб цу Iилманхочун кхоллама тIехьале тохкаш. Иштта, цу гIулакхах шоашкара цхьа мул баьккхаб Нохч-ГIалгIай паччахьалкхен университета хьехархоша Дзейтова Ханифаси Дахкильгов ИбрахIимен. Цар кIоаргга тохкам баьб Джабагиев Мухьмада Францие арахийцача цхьан книжка. ХIанзалца цхьаннахьа кепатеха бац из цар язбаь Iилматохкама болх. Цу хьакъехьа Iилманхоша Х. Дзейтовеи И. Дахкильговеи язъяь статья тахан кепатоха доалу тхо.

ГIАЛГIАЙ МЕТТАХИ БАГАХБУВЦАМАХИ

ФРАНЦУЗСКИ МЕТТАЛА БАЬ ТОХКАМ

1935 шера Париже кепатеха арадаьлар «ГIалгIай халкъа тексташ» яха книжка. ДIахо цу книжка тIа яздаь да: иллеш гулдаьр ва М. Джабаги; таржами, комментарийи, грамматически хоамаши даьр ва Ж. Дюмезиль.

Книжкана эрсий меттала а гIалгIай меттала а таржам а даь, цу книжках ер статья оаха язъяь тоъал ха яр. Бакъда, из кепатохара вIалла могадеш дацар. Тхога оалар: эмигранта М. Джабагиева гулъяь тексташи кхыдола йоазонаши мишта кепатохаргда?

ХIанз вайна мукъ баьнача хана оаха из статья, тоъал тоа а яь, кепатох.

Дукха хаттараш духьала отт укх книжках лаьца: фу чулоацам ба цун, малаш-б вай багахбувцамаш жIовхьараш дIаяздаь хинна М. Джабаги (книжка тIа язъяьча тайпара), книжка тIа йолча тексташтa французски меттала таржами вай грамматиках бола тохками баь хинна Ж. Дюмезиль? ХьахаргIа цу хаттарашта жоп лургда вай.

Книжкай чулоацам. Цунна хьалха доагIаш да чудингар (введение), цу тIа Дюмезила хоам бу Джабагех, ше пайда ийцача книжках, вай метта ше баьча земах. ДIахо книжка тIа тоъал йоккха моттиг дIалоац гIалгIай меттала баьча тохкамо. Книжкай керттера дакъа да: гIалгIай меттала яздаь иллеш, царна даь да цаI подстрочнии, вежа литературнии французски меттала ши таржам. ХIана текстана яьй лексико-грамматически комментарий.

Жорж Дюмезиль. Из хиннав цIихеза французски Iилманхо. Цо тохкаш хиннад индоевропейски, кавказски, кхыдола а меттаи, багахбувцамаш. Дукха даь да цун тохкамаш гIирий меттахи багахбувцамахи.

Джабагех цхьацца хоамаш даьд вайна Дюмезила. Из ва, йоах цо, ха яха саг, эмигрант, чIоагIа хала гахаш ва. Масса хана цунна дагадаьллар хиннад, шийх халкъана пайдане хилар. Кхелетача хана, эрсий гимназе дешаш волаш, Джабагес гIалгIашта юкъе гулдеш хиннад иллеш, кицаш, этнографически материалаш. Халкъа тексташ дагахьа Iомаеш хиннай, ше кхеллача «тамашийнача» алфавитаца дIаяздеш а хиннай цо уж. Джабаге из боох дIабихьаб революци яллалца. Большевикаш Кьилбаседа Кавказе чIоагIбалалехьа хиннача Горски паччахьалкхе чувоагIаш а, гIалгIай мехка вовзаш а лоархIаш а хиннав Джабагиев Висангири. Цунна чIоагIа ловр, язду Дюмезила, шийн коллекцеи цхьайола тексташ кепатохийтар. Цунна дагадаьллар дар, шийн дукха йиса йоаца ха ерригa а дIаяла ше дIаяздаьр кепатохийтара, хьалхувча тIехьенна цох пайда хилийтар духьа. Вайна гуш а да Джабаги патриот хиннал, цун дIаязъяь а иллы а кепатоханза а дукха материалаш болга. Уж хила мег Дюмезила архиве, е Джабагиевгlар архиве. Iилмана хьалха тахан декхар эттад из архив хьалахар, иу тIа дола вайх лаьца хIамаш кепатохар.

1934 шера ха яха саг Джабаги хиннавале, цо даь йоазонаш 1917 шерара хьалхагIа даь хиннадале, кхы а гимназе, эIамига волаш, багахбувцамаш этнографии дIаяздеш из хиннавале, вай чIоагIде деза, Джабаге, революци ялалехьа хиннача вай культурни болхлоех цаI хинналга.

Хьагувох, Джабаги профессиональни лингвист хиннавеце а, Дюмезила новкъостал деш цо вай меттах лаьца доккхий хоамаш даь хиннад, вай тексташтa подстрочни переводаш ерий хиннай французски меттала.

Къаьстта вай терко е езар да, Джабаге вай хьалхара гIалгIай алфавит кхелла хилара. 1923 шера Мальсагов Зоврбика яздаьд: ХIанзул 40 шу хьалха а вай меттала алфавит кхоллаш нах хиннаб. Джабаги дагавоаллаш яздаь хила деза цо из, бакъда; эмигранта цIи якха йиш йоацаш яцар. Кхы а да вай теркам тIаозаш цхьа хIама. 1918 шера, кхы а эмиграш йолаялалехьа, М. Джамирзаев яхача автора цхьан статья тIа яздаь хиннад: гIалгIай меттала дола дешар наха юкъе дIадоладе деза, кхелла долча (1918 шера) алфавитах пайда а эдаш. Тхона хетачох М. Джамирзаев М. Джабаги ше хиннав. М. Джамирзаев цун псевдоним хинна хила еза. Цу шерашка псевдонимаш дукха лелайора, масала, А.-Г. Гойгова массехк яр уж цу хана. Джамирзаев яха тайпан цIи гIалгIай яц, бакъда, статья тIа мел яздаьчунга хьажача, шеко яц из гIалгIачо язъяь хиларах.

Къаьстта терко ергъя вай Джабаге оттадаьча алфавита. Эттар хьалха белгалде деза вай, цо гIалгIай меттала йола оазаш къамаьла юкъера хьакъоастаяь хилар. Цу гIулакха лингвистически талант эш. ХIанзарча вай алфавита йола цхьацца оазаши алапаши (э, чI, ъ, ь) къоастаяьяц цо. «Э» яха оаз «е» яхар санна цхьан алапаца белгалъю цо. Къоастора шин хьарка когаметта (ъ, ь) Джабаге лелаяьй апостроф ('). IIаьха мукъа оазаш белгалъеш хиннай цо, алапана лакхе тахилг хьакхарца (масала — ā). «Оа» яха дифтонг Джабаге белгалъю: «оа», «о». Белгалъю дифтонгаш а: «уо», «ий». Вай меттаца йола оазаш «дз», «дж» белгалъю цо къаьстача хьаракашца. Вай меттаца ца хилар бахьан долаш, «щ», «ё», яха оазаш белгалъяц.

Цхьаннахьа а йоалаль яц Джабаге алфавит. Цо даьча йоазонех хьакъоастаяьй оаха из. Шоана гуш а из алфавит: аьрдехьа да хIанз вай леладу алапаш, аьттехьа да Джабаге кхеллараш:

а	a	о	o
ааца а	ā	п	p
аь	ä	пI	p'
б	b	р	r
в	w	с	s
г	g	т	t
гI	ğ	тI	t'
д	d	у	u
е, э	e	ф	f
ж	ž	х	x
з	z	хI	h
и	i	хь	ḥ
й	y	ч	č
к	k	чI	č'
кI	k'	ъ	'
къ	q	ш	š
кх	kh	ю	yu
л	l	я	ya
м	m	яь	yä
н	n	I	ε

кхудола алапаш

уо — wo

ий — ī

дз — ʒ

дж — ǯ

Хьан хов хIанз вай доаладаьча алфавитах пайда баргбий, гIалгIай керда алфавит кхолла гIертачарна. ЦаI да бакъ: вай йоазон историена юкъе яха езаш я ер алфавит.

Йоазон бокъонаш а шийн тайпара хьахбоих Джабаге. Ма хулла деча къамаьлана йоазув гаргадига гIерт из. Вай тахан дукхача дешашка чакхенга язду алапаш да «ш», «с», «х». Масала: наIараш, вошас, корах. Шоаш хоззача тайпара язду Джабаге «ж», «з» е «дз», «гI» яха алапаш. Масала: наIараж, вошаз, корагI. Укхаз ала доагIа, Мальсагов Зоврбика «ш», «с» яха алапаш дешай чакхенга яздара бокъо юкъейоалайир, гIалгIайн нохчийн йоазон вIашийн гаргадигара гIулакх дагадаьлча. «Рг» яхача шин алапа когаметта цхьацца йолча метте, «б» яха алап язду; масала: тIенз язду «буаргба». Джабаге яздеш хиннад «буабба». — вайна хоззача тайпара. Шин овлах вIашагIкхийтта дешаш Джабаге яздеш хиннад, юкъе такилг а долеш; масала: «гул — беннаб». «дага-ала». «бенна—балара». Дешахьалхенаш а язъеш хиннай, дешах такилгаца хоттаь: «дIа—вахар», «тIа — венав».

Джабаге доаладаьча йоазонца белгалдаь дац доала (заглавные) алапаш. Йоазонца гIалаташ а нийслу книжка тIа. Уж, хетаргахьа, дувзаденна да, французски типографе кулгаца яздаь хинна гIалгIай йоазув белгалде хала хиларах. Иллей мугIараш (стихаш) къоастадаьдац. Цу мел долча хIамало, къаьстта хIанзолца довзаш ца хиннеча алфавито, хало яьй тхона уж йоазонаш тIанзарча вай орфографен тIа даха.

Массехк дош ала деза Дюмезила вай метта грамматикана баьча тохкамах. Iилманхочо ювц мукъа оазаш (зовне, къора, лоаца, IIаьха, дифтонгаш), мукъаза оазаш (лелхараш, лака тIеха ераш, мерегIа ераш). Дюмезила язду гIалгIай къамаьл сиха деш хул, аьнна. ДIахо Iилманхочо дувц цIердоши цун грамматически формаши (кхетамех кхетамзен дараш, классаш, легараш, соттамаш, таьрахьаш). Цар йола грамматически формаш а ювцаш цу белгалдешах, таьрадешах, цIерметтадешах, хандешах, деепричастех, причастех, кхьдар а. Укхаза теркалде деза, доаладеш мел дола масал Джабагега шийгара доаладаь хилар, хIана аьлча, уж дерригa лукха масалаш Джабаге алфавитаца яздаь да.

ГIалгIай мотт тохкача Iилманхоша цхьацца пайда эцаргба Дюмезилен Джабагиен вай грамматикен яздаьчох.

Книжкана юкъе доаладаьд бераьтта гIалгIай иллий. Ховш да фольклорни текстий, дукхагIа йолча хана, цIи (заглавие) хилац. Оаламхочо цхьалха оал: из хьанехнах е цхьан хIамах илли аргда. Цхьацца гуламашка кепатехача вай багахбувцамий тексташтa техка цIераш Iилманхоша техкай. Иштта Дюмезила а шийгара язъяьй уж французски меттала, нудухьа уж цIераш гIалгIай меттала дукха товш яц. ДIахо доаладеча иллешка дукхагIчаона оаха тхоашкара цIераш техкай, иллей чулоамага хьежа, Дюмезила техка цIераш а зувш. ДIахо доаладу оаха иллеш, хIаранена тIехьа комментарий а еш:

БIАРГАШ ДАЙНАЧА САIЕ ИЛЛИ

Елха наяз йоапача
Чергизхой раьгIаш,
Када йиша йоацача
Пала цу дуне...
Елха нана еце
Йовла меца борз,
Кала йиша еце
ГIаьржа ва хьаргIа?
Са лайнача сеца
Сийна оалхазар —
ТIом лирача сеца
Майра кIантой!..
Сай жежка ма йоахий
Цу сай да довкъашка,
Кер ЦIувза ма йоахий
Цу хена керте!
Сай хиннабац из жирнар,
ТIема саготтенна,
майга кIантой!
Кер хиннадац цига
цIийзар,
Феса саготтенна,
майга кIантой!
Хьалхьежача вайна гу
Сийна сигале,
Ферта кхолла а еш
Йохаьлр малав?
Iохьежача вайна гу
Iаьржа лаьтта,
Маьчех доха а еш
Дохадаьр малав?
Укх дуненахь ца биз
Мерза безам,
Цу готтача лаьхьта,
Нажа кIалха,
Кисе мерчи мархIа делла,
Бнар, буаргбар малав?
Илли га оале,
Са ца кийрдача,
Села Сатий маха
Боаккхабеннабал,
Пайхьамара гота
Йолаеннал.
Цу Села Сатех биса
Мисара маха
Дошоца хьаьсаца
ловзаболба
Оаш, кагий йижарий.
Цу пайхьамарех лиса
Саьса-дитхьа дой
Фесана ловзадола оаш,
Кагий вежарий!
Хьалхьежала вайна гу
Уж ланка лоэмеш,
Топа молха хинна
Лелхаш хилча.
Лоаман аьлий кадаш
хургбар.
Аьлий сувнаш белхьаш
хургбар.
Ше аьнвар па хинна
Топа лерга тIара
Молха хинна делхаш
далара!
Сийна цIи хинна
Доагаш лалара!
Кердга корта а била,
Керга лэдийгIача,
Шел шийла кхера
Хин буха хиннабоацаб?
Шийла лоха буц
Баьцашта юкъе
хиннаецай?
Шийл сийрда седиъа
Седкъашта юкъе
хиннабоацаб?

Укханна комментари еш, Дюмезила язду: Джабагена бера хана хеза хиннад бIаргаш дайнача СаIе иллеш. Цо дувцачох, СаIи гIалгIай илланчашта юкъе белгалагIа хиннав, ше лекхаш хиннача саготане а низе а долча иллеш. Цо ловзарашка, саг йоагIачайодача, наха кхайка дIавигача, гIайгIане ладугIа иллеш доахаш хиннад.

Илле тIа да, йоах тохкамхочо, Кавказана тIаэтта хинна хало, талхаш лаьттача дуненах йола уйлаш; Iоамалаь йола сагото духьала оттаю дунен морзоина; укх дуненох дехне валарах, дуне хIалак хилча бакъахьа хеташ йола уйла я илле тIа. Из чакхдоал дег чура доагIача мугIарашца. ДIахо Дюмезила еш я илле тIа мел долча дешана лексически грамматически комментарий. Из ерригa юкъа хьашт дац, вайна уж дешаш довзаш хиларах. Бакъда, шеко йоаш дола цхьадараш дийцача бакъахьа хет. Цу комментаре тIа йоах, «чергисхой» яха дош гIалгIашта хьалха лелаьдаь хиннад, тIехьагIо цар цхьалхадерзадеш оал «черсий» яха дош. Язду, «пала» яха дош, къаьнара, дицденна дош да, цун маIан ховш а дац. Тхона хетарах, «пала» яха дош хила деза «пара» яхаш (вокха варнанташна иштта долаш а да из дош). «Пара» яха дош хила деза «фара» яхача дешах хьадаьнна. Ховш ма дий, «ф» яха оаз вай меттала хьалха ца хиннаьлга (нохчашка хIанз а йоацаш я из, гIалгIашка а яхы дукха лелаеш яц). ХIаьта «фара — пара дуне» яхача дешай маIан да — «беркате дуне» яхалга. «Йовла» яхача дешах язду: къаьнара дош да, цун маIан ховш дац, хIаьта тхона ховчох «йовла» оал берза фоартах; шийн тайпара тIаена а, сома а, цудухьа чIоагIа а я из. ГIалгIаша оалаш хиннад: берза йовлах Сеска Солсий низ боал.

ДIахо Дюмезила «Села Сатах» оал, из я «мифологически персонаж». Иштта а а да из. Вай теркам тIаозаш ба ер хоам: яснала доал деш хиннай Села Сата, кхы а доал дош хиннай кхелнахьа балхашта, искусствона. Джабаге баь из хоам, хIанзалца вайна ховш хиннабац. «Лоам» яхача дешах дукхаьнх таьрахье ши вариант йоалаю вайна: «лоамаш», «лоамарч», — из шоллагIа йола вариант вай хIанз лелаяш, еце а, вайна ховш да, из хьалха хиннаьлга. «Малх» яха дош вай цхьоален таьрахье мара ледадац, хIаьта укхаза вайна хьахойт хьалха дукхален таьрахье латташ из дош хиннальга — яздаьд «малхаш». «Лерг» яхача деша кхыйола вариант йоалаю — «лаьрг». ХIанз иштта алац вай. Цу «лерг» яхача деша ши маIан хиннальга а гойт вайна: сага лерг; топа е тепча лерг — мсакхазача герза молх дулаш йола моттиг. «Сетаъа» яхача деша а вай тахан леладеш доала «сеткъарч» яха дукхален таьрахь доаладу...

ТIеххьара ала деза, укх илле вариант кепатеха я. Бакъда, Джабаге вариант хьалхагIа дIаязъяь а шийн тайпара белгалонаш йолаш а я.

ЦАI МАРА ВОАЦА ВОША КХАЛХАРАХ БОЛА НИШНИ КОДАМ

Хьо шодан татаца,
Гургала динаца коа тIа
воссаш
Кхы гургвац шийна.
Ва нанас яьр яларгI
Iа кIомала тIирг
хьоарчаяь.
ДIанъайла ниI
Елла эттача, фу даь
елларгьа ше,
Ва нанас яьр ялрагI
Iа аьшкалца гулъяь,
Iовхьаца къайлаьякха
Кхуврчара цIи йоаржае
эттача,
Фу даь йоаржоргья ше,
Ва нанас яьр ялрагI
Iа хьай хьашта аьлашта
Хьалхашка увтгадоь
герга шу, беха кад
МагIа юхе вIашта техь
латт хьона.
Ва нанас яьр ялрагI
«Аз кIаьла котт
КIала булаприа хьона,
Дальре коч герга гон тIа
Юларгья хьона» —
(Iа) яха... хьа нана
Искъ кегеш ягIа хьона.
Ва нанас яьр ялрагI
Хьа йиткъача юкъ тIа
Хьийзаь аьса тIехкар,
Хьи тIара къоарза
герзаш,
Ираз дарий нана
даькъача яхнараша,
Герга кхадж бетташ
декъа эттача,
Фу даь бIаракъежаргья ше,
Ва нанас яьр ялрагI
Ва нанас яьр ялрагI

(ДIахододар хургда)

ГРУЗИ: РЕСПУБЛИКАГАРА КОНСТИТУЦИОННИ МОНАРХЕГА

ХIанз Грузе хьахиннача политически партешен организацешен (хIаьта уж хIанзле а 200 гаргга я) массане лархIац шоаш тахане а денз республикера политически Iаьдал бахьан долаш къовсам болабанза яргья аьнна. Царех цаI я 30 шу даьна историк Теймураз Жоржолиани керте латта конституционни монархистий (консерваторий) парти.

Тахан парте мугIарашка ва пхи эзар гаргга саг. Цо лерхIар—къаман династи юхаоттаяра ларда тIа Грузи конституционно - монархически доал тIадолаш хилийтара эша социально - политически хьалаш кийчделга.

Тбилисена юкъе технически библиотека чуйолча дуккхазза вIаштIаръяьча зданера массехк цIа дIалоацаш я монархистий штаб - квартира.

Зданена хьалхашка теркаш ягIа пхорагIа IажагIа-сийна мугIа бодаш йола кIай байрахк.

— Грузе монархически доала традицеш лоархIаш хиннад халкъ массаза а,—аьнна хет Т. Жоржолианена. — Бакъда, паччахьаш а лаьттаб мугIарерча наха гаргагIа. Къам хьаллоаттадераш лоархIаш хиннаб монархаш. ХIаьта оаха тхоай декхар лоархI уж биц ца болийташ дагалоаттабар. Укх тIеххьарча шера кхы цIераш техкай республике дукхача городехи улицехи. Масала, Грузин бола паччахьалкхе а еш вIашагIтеха хиннача паччахьа Давида - гIишлойхочуни паччахьа Тамарей сийна цар цIераш техкай. Тбилисерча шин магистралах. Тбилисерча йоккха йоацача майдаех цхьанне дукха хана денз лелаю цхьа кераста ди болча Россеца Грузе доал шийна хьатIа а эцаш, хIаьта цо укханна йизза чура автономи а луш, цунца 1783 шера Георгиевски договор даь хиннача Ираклий II - чун цIи. Кхо шу хьалхагIа Тбилисе башха - дика памятник хьалдаьд Наполионаца лаьттача тIем тIа эрсий паччахьа байракхашта кIал а этта майра аьланна Петр Багратиона (Багратиони).

Уж тайпа масалаш дуккха а доаладе йиш я. Цудухьа, хет сона, плюрализмаи демократизацен замалахьа бебашха ца хеташ Iе йиш яц тхо монархически доала традицеш, нагахьа санна чIоагIа дегIадаьхкача дуккхача мехкашка тIанийцача цивилизованни, конституционни монархе кепара юхаоттае йиш йолаш уж яле.

— Фу хIамаш да шун парте лерхIараш?

— Тха безам ба христианства, православе гIулакхаш социально - политически хьал кийчде, паччахьал даьча Багратионовгlар фух йола тIехье юха а паччахьала оттае. Тха партеца, аз мааллара, пхи эзар гаргга саг ва, хIаьта конституционни монархе идеяна тIехьалаттараш, хет сона. Грузе дуккха а дукхагIа ба. Гуржий паччахьалла оттаве мегаргволаш лоархI оаха цу фух хьаваьнна, Малага яхача испански городе ваха Георгий Багратиони- Мухранский...

— Цу тайппара, Грузински республика кхоане, цига бахача массехк эзар болча наха хетачох, конституционни монархи я-кх?

ДIанхача ханна юха тIадахар хилаций цунах?

— Хилча фуд? — хаттара хаттарца жоп лу цкьаькха

— Грузе Национально - демократически парте председатела Чантурия Георге.

— Монархи, сона хетачох, анархел гIойленагIа я. Цун низ кхоачаргба обществера цатоамаш дIадаха а сатем. дисциплина, нравственность даьй дика традицеш сий деш лелаелга, кхоанена хьалхара бехктохкам цун вахара юкъебахьа а. Со монархист вац, дог тийша республиканец ва. Цхьабакъда со иштта тIехьа ва эздел, сий, дика хьехам яхараш санна дола хIамаш тхоай вахара юха юкъедоаладара. Монархически доал оттадоро, аьнна хет сона. Грузена шеко йоацаш бола пайда лургба...

Цу тайппара вIалла дага а доацаш цхьана йоагIа шоай тешалга диллача вIаши гаьна баьнна хеташ болча наьха монархически Iаьдала институт юкъейоалаярах йола уйлаш. Бакъдар аьлча Грузера дукхагIбола гражданаш шек ба хила тарлуча цун монархически кхоаненах. Миччa бесса хуле а, тхона хьалхаща гуччахьа латташ теркалде мегаргдолаш кхы цхьаькха цхьа хIама а да тахан Закавказья республикех эггара сатем байнагIа йолча цхьан республикерча вIашдухьаленаш йолча политически вахаре.

НОДАР БРОЛАДЗЕ.
Тбилиси (ИАН).

УКРАИНСКИ ССР. Полтаве вIашагIкхийтта хиннаб фашистски концлагерий тутмакхаш хиннараш. Цар кхайкарал даьд беррнгача къахьегамхошка, къамашта юкъара доттагIал чIоагIдара уж тIахьехаш, национализм, антисоветизм, фашизм гучаювлийтара духьала къовсам лоаттабе тIахьехаш.

СУРТА ТIА: города улицашка манифестаци йолча хана.

П. ЗДОРОВИЛО сурт. (ТАСС фотохроника).

АМЕРИКЕРА ДЕНА КАЬХАТ

Цхьацца бахьанашца шоай Даьхенах къаста а къаьста, доазол дехьарча мехкашка баха безаш кхел ниисъелар дуккхача нохчийн гIалгIайн. Уж бах Америке, Турце, Сире, Германе, Иордане, кхыча мехкашка. Гаьвара моттигаш я уж. ХIаьта застойни ханашка уж вайх кхы а гаьна баха хьежар унитарни паччахьалкхенна керте лаьттараш. Цар шоашта могар дора, вайна юкъе пен болла гIерташ. Кхьметтел доазол дехьа шоай гаргара нах бах ала а лоархIабацар вайнах; нагахьа санна хьа гаргара сиг доазол дехьа вахилга гучадаьлча, цига ваха бокъо лацар. Цхьабакъда, вайнаха цIаккха а бицлацар шоай мехкахой, царна шоай Даьхе йиц ца луш санна.

ХIаьта вайнен кхыча мехкашка бахача вай мехкахоштен юкъера бувзамаш цIендаь дIадаха-м маганзар тоталитарни режима. Дала къахетам бир вайх! Гучаваьлар М. С. Горбачев, перестройка. ТIаккха овлангара денз хувцадала доладелар вай вахар, наха паргIато яьлар. Хувцаделар доазол дехьарча мехкашца вай деладу гIулакхаш. Цо таро елар вайнаха шоай мехкахоща, гаргарча нахаца бувзамаш меттаоттаде, Iобаьча моттигах, гаргарча нахах бIарг тоха.

Царех цаI ва Америка ВIашагIкхийттача Штаташка Калифорния яхача штате ваха гIалгIа Озиев Иоакъап. Шин Даймехках бIарг тоха цIавенача хана, цунца вIашагIкхетар хилар журналистка Абаднева Хьавай. Цигача цар барт баьбар, дIахо йодача хана шоайла бузамаш лоаттаде, дIа-хьа каьхаташ язде. ХIаьта Иоакъапа шин дош кхоачаш а дир. Укх деношка город Грозне яхача журналистка Абаднева Хьавай цIерагIа Америкера каьхат кхаьчар.

Фуд Америка ВIашагIкхийттача Штаташка вахача Озиев Иоакъапа а, кхыча мехкашка бахача нохчаштен гIалгIаштен тахан эггара дукхагIа дагадоаллар, дог лазар? Цу хаттара шоана жоп корадергда, аьнна хет тхона, хьамсара газет дешараш, оаш Иоакъапа дайта каьхат Iодийшача. Цу духьа цун чулоацам шуга бовза а бовзийташ, из каьхат тхоай газета тIа IотIадаккха лаьрхIар оаха.

«Моаршал да хьога, хьамсара Хьава!

Хьога язду Озиев Иоакъапа. Эггара хьалха иразп аьттуви болаш, моггаш-маьрша долаш шо, гаргара, безабовза нах бахилга а ловш, дег тIара салам-моаршал дайт аз шуга! ХIаьта дIахо шуга хоам бе безам ба са: оаха, Америке мел дахача кавказски къамий викалаша, кIал кулгаш а ядаь, СССР президентага господинага М. Горбачевга, СССР халкъа депутатий Съездага письмо дахьийтад гIалгIай халкъа законагIа йола бокъо ниисхонца меттаоттаяр, ГIалгIайчен автономи сихагIа меттаоттаяр дехаш. ХIана аьлча, хаьдда хургдар фуд а ца ховш, дIахо иштта даха йиш йоацандаь. ХIанз укх сахьате цу письмона жоп кхаьчадац тхога. ХIаьта а тхо тешаш да, вай халкъа бокъо яргхиларах. Вайна тIехьа ба Америке, Германе, Иордане, Турце, Ираке баха нах. Тхо, цу мехкашка мел даха Кавказа халкъаш, чIоагIа оарцагIдаьннад ГIалгIайче меттаоттаяра.

Аллахь цIи йолча Даьлага ба вай болх! Вай бокъо яргья!

Цу тIехь сай каьхат аз чаккхдоаккхаргда. Диццалалехьа цхьаькха цхьа хIама а дар са шуга ала: керда 1991 шу даькъала хилда шун, моггаш-маьрша дахалда шо, лаьттан тIа мел дола беркат чудалда шун цIеношка! ГIалгIай халкъа бокхха кхаъ боакхха шу хилда хьатIадоагIачох!

Шун Иоакъап».

США. Калифорни. 20.11. 1990 шу.

ХЬЕХАРХОЙ ВIАШАГIКХЕТАР

11-ча декабре Грозне КПСС рескома общественно-политически центре кхетаче хилар. Укхаза бар республика школашкара викалаши вай правительства кулгалхойи.

Чоалхане хьал эттад ЧИР халкъа образоване министерства карайолча сфере. Цунца дувзаденна хьехархой ассоциаце хьахайтад цу министерствога а вай республика правительствога а, геттара сиха цу сфере хувцамаш де дезалга. Шоаш дувцар «даьсса» дош ца хилийта, хьехархой ассоциацес хьакхайкадаьд 11-ча январе денз хьехархоща забастовка ергья, аьнна. Бакъда, из хургда, нагахь санна царна эшар, цар дIадехар кхоачаш ца хуле.

ХIаьта эшараш дукха да. Вайна массанена ховш да, халкъа образовани «остаточни» оалача принципех лелаеш хинналга. Из фуд аьлча кхычахьа мел эша ахча дIаденначул тIехьагIа, совдаьннар (дукха сов ца доалалга кхетаду хургда-кх оаша) халкъа образоване гIулакхашта хьожадеш да. Укхаза къамаьл даьча, цхьан хьехархочоа а дайна, «Са хьалхара хьехархо» яха илли мара, кхы хIама долаш бац вай бераш Iомадеш бола нах.

Тахан хьехархой из гIулакх иштта латтийта раьза бац. ФуннагIа даь а этта хьал хувца деза, йоахар цар. ДукхагIча даькъе шоашта аьттув лехаш а дацар цар дийцар. Хьехархошта дагабоахкараш шоай дешархой ба, уж ба эггара хьалха школера во хьал Iаткъараш, йоахар къамаьлаш даьраша. Школашкара дIабувлаш ба дикагIбола хьехархой. Хала да тахан школе хьехархозIамсаг лаха. Из хьал геттара во да юртарча школашка. Боккъалдар аьлча, школашкара хьал селла во ца хила а мегар, нагахь санна эшаш йоаца къаьнара инструкцеш, пайда боаца ширача замалахьа кхелла бюрократически документаш дIадоахаре. Цу даькъе теркам тIаозаш дар Орджоникидзевски станицерча школа директоро Матиев Мухьмада дийцар. Цо аьлар:

— Сона цхьаккха гIоновкъостал эшацар е халкъа образоване министерствагара а финансай министерствагара а. Сайна мел эшар айса хьадергдар аз, са кулгаш дийхка йола инструкцеш дIайоахаре. Тха школе хьайийлла кооператив я. Оаха халкъа эша товараш арахецаш, тхоашта ахча а доаккх. Бакъда, тхоай ахча счетера хьаэца бокъо яц тха. Иштта бокъо яц машина лелае а. Машина чу бензин дотта дезаш хилча, цу гIулакха эшаш дола пхи-ялх сом чIоагIа хала даккха дезаш ва со. Сона хетачох, тахан финансови органаша школашка леладеш дола гIулакхаш духхьал цхьан хIамана — моллагIа ший болх лертIа бе ловш вола директор зуламий новкъа валийтара тIадоагIаш да. Сенна еза «централизованни» оала бухгалтереш? Тхога йоах бухгалтераш школашка хилча «социалистически рузкъана къоалаш де тарлу», шо тешалаш, — аьлар М. Матиева, — бухгалтераш гаьнна районе багIаш хилча из «социалистически рузкъа» маьршагIа ца хулгах.

НГIР халкъа образоване министра С. М. Мовтаева ший къамаьл деш аьлар, таханара халонаш министерства бехкагIа хиннаяц, царна долча бахьаний овлаш кIоарга да. Бакъда, министра къамаьл чаккхдалийтанзар зале багIараша, Цар дукха масалаш а доаладеш дийцар Султан Махмудович кертелаттача министерства бехках долча кхоачамбоацарех а.

Геттара ира а гIожа а къамаьл хилар гулбеннарий НГIР финансай министраца Т. М. Талутоваца.

— Тайп - тайпара бахьанаш да хьехархой вахара хьалаш а хьашташ а эсала хилара, — аьлар Таку Манкаевнас. — Бакъдац укх деношка уж хьалаш цIаьхха дикагIа хургда аьлча. Цу гIулакха вай ерригача общества низ тIабахийта беза. Республикера дерригa хьал хувцалуш хилча мара вIаштIехьа даргдац хьехархошта эшар дIакхачийта.

Бакъда, зале багIараша тийнача хаьддача хаттараштa дала жоп доацаш йисар министр.

Массехк сахьата хиннача къамаьлех гуш дар хьехархоша дувцари кулгалхоша яхари шоайла вIашкадоагIаш доацилга. Бакъдар аьлча, цхьадолча хаттараштa эша жоп а корадир, цхьадола кхоачамбоацараш дIадахара наькъаш а лехар гулбеннараша.

Кхетаче чакхйоаккхаш дукха къахьийгар НГIР Лакхехьарча Совета председатела хьалхарча заместитела А. Н. Петренкос.

Хьехархой ассоциаце председатела Беркат-Юртарча школа хьехархочо Солтагиреев Хьусена аьлар:

— Тха ассоциаци 14-ча сентябре вIашагIъеллар. Оаха хержай тхоай правлени. Цунна юкъе воагIа 18 районера 18 саг. Цу дийнахьа хиннача конференце оаха белгалдаьккхар эггара хьалха дедезар. Цу конференце соцам оаха дIабайзийтар республика кулгалхошта. Тахан тхо гулденнад из гIулакх мишта кхоачашду хьехархой вахаре малагIа хувцамаш хургда хьажа.

Ж. БОГАТЫРЕВ.

Суда залера

Къоал чаккхдаланзар

Къа ца хьегаш, дердайна лелаш, дунен сердал маларца а лоархIаш саг вар Астраханера Васильев Александр. Лелар Астрахане дале а белгала яккха йиш йолаш вахаш вола моттиг яцар Александра.

1976 шера, малара тIехьа цо даь зулам бахьан долаш бехктокхаме озаш Астхански областерча Ленински района халкъа судо цхьа шу чувалла ха техаяр цунна. Ха йистеяьнна араваьлча а кхета ланзар зIамигача сага. Цун керттера вахар а дега лазар а малара кад бар. Мичча тайпара из лаха аравоалар из. Ше лелабу никъ кортамукъал доалахьа а йолаш дIачакхбаргбоацилга хайра цунна. Астраханера бIы бIехбенна баьлча, керда «бIы» билла моттиг лаха араваьлар Васильев.

Нохч - ГIалгIайче баха нах барт цаI болаш, дог — уйла цIена йолаш, къахетаме ба, — аларца дувзаденна дар вай республике из вар. — Хала а хургбоацаш бола болх лаха лаьрхIа а венавар со, — яхаш дувц «хьаьшо». Шийна эшшача бесса болх вIаштIехьа ца баьлча, ше Астрахане леладаьча «гIулакха» тIехьаваьлар вай вувца новкъост. Вицвенна хиннавар закон телхадеча зуламхоща вай лира къовсам лелабеш хиларах.

Л. БЕКОВА.

Локхаш я духовой музыка

Иштта нийсденнад-кх из, цхьан хана духови музыка йаьхий традицеш а йолаш хиннача гор. Грозне шераш дIаахарца уж йоаяр. Геттара кIезигъеннай духовой оркестраш; Нохч-ГIалгIай паччахьалкхен филармоне симфонически оркестра саггота эш духовой музыка локхараш, кIезигбеннаб музыкальни школайн училища духовой отделенейн дешархой.

Иштача хьалашка духовой музыка юха оттае лаьрхIадар. ХIаьта цу гIулакха цунна безам тIаозаргбола къаьстта формаш эш. Царех цаI — гор. Грозне паркашка, скверашка, майдашка духовой оркестраша увттаду концерташ.

Духовой музыка концерташка эггара доккхагIа дакъа лоацар, городской торжествашка массаза а хулаш яр — СССР МВД чурча бIун № 3394 йолча бIун даькъа духовой оркестр.

Кхо шуи ах шуи хьалхагIа юха эттар оркестр, цунна кулгалде керда дирижер Савицкий Виталий варах.

Тахан оркестра репертуаре я маршаши хьаьнара вальсаши, йоккхача кепара произведенеш, халхара ашараш.

Наха дукхадезаденнад старшинас Соломаха Геннаде, вокхагIволча прапорщика Ботвинкин Григоре, Агапов Андрея, старшинас Пода Игора, мутIарерча Комендантов Юре дIаоалаш дола иллеш: Фиготина — «Дирижераш военни ба», А. Журбина «Массанена а йола танго», Хозака — К/фера «Эпсараш», «Молчанов Женький романс», «Хьалхарча юхьнга во дац», — яхараш а кхыдараш а.

Л. ЦАПЕНКО, Грозненски горисполкома культура отдела воккхагIвола инспектор.

Редактор С. И. ЧАХКИЕВ.

ТЕЛЕПРОГРАММА

18 ДЕКАБРЬ, ШИНАРА

I ПРОГРАММА

6.30 — 120 минот.
8.35 — «На темной стороне Луны». Художественни фильм. 2-гIа сери.
9.40 — «Люблю, целую, жду» документальни фильма премьера.
10.00 — «Сийдолаш хилва, безам дагабехар». Концерт.
10.25 — Мультфильмаш.
11.00 — «На хиннад... хиннад...»
11.25 — Берий сахьат (французски меттала урок а луш).
12.25 — Коллаж.
12.30 — Ха.
13.00 — Шахматех йола дунен чемпионат.
16.30 — ТСН.
16.45 — Марша йоагIийла, музыка!
17.30 — «Доктор Айболит». Мультфильм. 1, 2, 3, 4, 5 сереш.
18.20 — «Груз-200». Арме уставной отношене проблемех лаьца.
19.00 — Россе парламентски вестник.
19.15 — Г. В. Свиридова 75 шу дузаш композитора произведенех оттаь концерт.
20.10 — «Все реки текут» художественни фильм. 2-гIа сери.
21.00 — Ха.
21.40 — «Дош» яхача литературно-художественни програма приложени. Яздархочун В. Кожинова книжкаш дешаращца вIашагIкхетар.
23.40 — ТСН.
23.55 — «Аз шоана илли аргда». Авторски илле кхоалагIа Московски фестиваль.

II ПРОГРАММА

8.00 — Iуйрийнара гимнастика.
8.15 — «Чудеса в Торонто». Iилман-популярни фильм.
8.35, 9.35 — Географи. 8 класс.
9.05 — Французски мотт. 1-ча шера Iомабераштa.
10.05 — Французски мотт. 2-ча шера Iомабераштa.
10.35, 11.40 — Биологи. 8 класс.
10.55 — Разминка для эрудитов.
12.00 — ШоалагIа хьонхача телефильма сеанс. «Фу хиннад са даьца?»
13.15 — Ритмически гимнастика.
14.55 — Хоккей. «Известия» газета приз яккхара йола дунен халкъашта юкъера турнир. Швеце сборни — ЧСФР-а сборни.
17.30 — Передачай программа.
17.35 — «УнахцIено» (нохчий меттала).
18.05 — Киножурнал.
18.15 — ИПП.
18.50 — Ашарий открытка.
18.55 — Нохч-ГIалгIай радиои телевиденеи инструментальни ансамблаи иллиалархойи концерт.
19.25 — Хоккей. «Известия» газета приз яккхара йола дунен халкъашта юкъера турнир. Финлянде сборни — СССР-а сборни. Перерыве (20.05) — Бийса даькъала хийла шун, бераш!
21.40 — СССР-а халкъа депутатий йиълагIча съезде.

19 ДЕКАБРЬ, КХАЬРА

I ПРОГРАММА

6.30 — 120 минот.
8.30 — «На темной стороне Луны» художественни фильм. 3-гIа сери.
9.35 — «Марша йоагIийла, музыка!»
10.20 — Камера дуненга хьеж.
11.20 — Мультфильм.
11.30 — Путешественникий клуб.
12.30 — Ха.
16.30 — ТСН.
16.40 — ДIалокх З. Грача (скрипка).
17.30 — Берий сахьат. Английски метта урок а луш.
18.30 — Ха.
19.00 — Эшаш йола интервью.
19.10 — «Доктор Айболит». Мультфильм. 6-гIа сери.
19.20 — Союзни договор — кхетамга буга никъ.
20.05 — Поэзе миноташ.
20.10 — «Все реки текут» яха художественни фильм. 3-гIа сери.
21.00 — Ха.
21.40 — Э. Де Филиппо. «Итальянски анекдоташ». «Эксперимент». яхача Ленинградерча театра фильма-спектакла премьера.
23.15 — Коллаж.
23.20 — Ступени.
00.35 — ТСН.
00.50 — Шахматех йолча дунен чемпионате.

II ПРОГРАММА

8.00 — Iуйрийнара гимнастика.
8.15 — «Енлик-Кебеки Мухтар Ауэзови». Iилман-популярни фильм.
8.35, 9.35 — Природоведени. 3-гIа класс.
9.05 — Немецки мотт. 1-ча шера Iомабераштa.
10.05 — Немецки мотт. 2-ча шера Iомабераштa.
10.35, 11.35 — Литература. 7-гIа класс.
11.05 — «Альтаира» седкъий.
12.05 — ШоалагIа хьонхаш дола телефильм. «Жду и надеюсь» 1-гIа сери.
17.00 — «Ананси». Мультфильм.
17.20 — РСФСР-а городерча телестудеш «Храмага бода хала никъ» (Пермь).
17.45 — Передачай программа.
17.50 — «Хьабе болх ца хилар мишта дIадоаккхаргда...»
18.10 — «Поэзе мугIараш» (Стихаш еш Дж. Джевдет) (нохчий меттала).
18.35 — ИПП.
19.10 — Ашарий открытка.
19.15 — «Тхо — орстхой да». Орстхойн нарубалкийн «Вошал» яха истории культурай общество.
20.05 — Бийса даькъала хийла шун, бераш!
20.20 — Хоккей. «Известия» газета приз яккхара йола дунен халкъашта юкъера турнир. Швеце сборни — Канада сборни.
21.40 — СССР-а халкъа депутатий йиълагIча съезде.

20 ДЕКАБРЬ, ЕРА

I ПРОГРАММА

6.30 — 120 минот.
8.35 — «На темной стороне Луны». Художественни фильм. 4-гIа сери.
9.45 — «Иллюзионни аттракцион».
10.05 — Хьайбай дуне.
11.05 — Мультфильм.
11.25 — Берий сахьат (английски меттала урок а луш).
12.25 — Коллаж.
12.30 — Ха.
13.00 — Шахматех йола дунен чемпионат.
16.30 — ТСН.
16.45 — Дагадоацаш йола ракурс «Экологии КГБ-и».
17.00 — Чемпионий хьехамаш.
17.45 — «Знание» яхача общества герга истол. Союзни договорах йолча Закона проектах лаьца дувц.
18.30 — Ха.
19.00 — «Доктор Айболит». Мультфильм. 7-гIа сери.
19.10 — «...16 шу даланза а бокхкагIа бараш а».
19.55 — Диц ма делахь илли. «Бокххачарна а бераштa а».
20.05 — «Все реки текут» яха художественни фильм. 4-гIа сери.
21.00 — Ха.
21.40 — МВД сводкаех.
21.55 — П. Домингон, Л. Паваротти, Х. Каррераса дакъа а лоацаш йола Римера концерт.
23.50 — ТСН.

II ПРОГРАММА

8.00 — Iуйрийнара гимнастика.
8.15, 9.25 — «Автопортрет». Iилман-популярни фильм.
8.35, 9.35 — Природоведени. 2-гIа класс.
8.55 — Испански мотт. 1-ча шера Iомабераштa.
10.05 — Испански мотт. 2-ча шера Iомабераштa.
10.35, 11.35 — Биологи. 8-гIа класс.
11.05 — Эрсий мотт.
12.05 — ШоалагIа хьонхаш дола телефильма сеанс. «Жду и надеюсь». 2-гIа сери.
13.10 — Ритмически гимнастика.
14.55 — Хоккей. «Известия» яхача газета приз яккхара йола дунен халкъашта юкъера турнир. Чехословаке сборни — Финлянде сборни.
17.30 — Передачай программа.
17.35 — Гуччахь дийцача (Сунженски района социально-экономически проблемех) (гIалгIай меттала).
18.35 — «Тамаший гIа». Телефильм.
18.45 — «Хувцамий наькъехь». (Оаха яьча выступленей лерагIа) (нохчий меттала).
19.20 — Ашарий открытка.
19.30 — ИПП.
20.05 — Бийса даькъала хийла шун, бераш!
20.20 — Хоккей. «Известия» яхача газета приз яккхарах йола дунен халкъашта юкъера турнир. Канада сборни — СССР-а сборни.
21.40 — Халкъа депутатий йиълагIча съезде.

21 ДЕКАБРЬ, ПIАЬРАСКА

I ПРОГРАММА

6.30 — 120 минот.
8.35 — Мультфильмаш
9.05 — «Ступень к Парнасу».
9.20 — «Дош» яха литературно-художественни программа приложени. Яздархочун В. Кожинова книжкаш дешаращца вIашагIкхетар.
11.20 — И. Стравински. 3 даькъах латта симфони.
11.45 — «...16 шу даланза а бокхкагIа бараш а».
12.30 — Ха.
16.30 — ТСН.
16.45 — «Мальта. ДоттагIлен цIей» Мальте хиннача Российски культура месячниках лаьца.
17.20 — Московски трио дIалокх.
17.45 — Нагахьа шоана... даьннадале.
18.30 — «Мишта декъаргда миллиардаш» Ямала промышленни освоене проблемех лаьца.
19.30 — «Дошо антилопа». Мультфильм.
20.00 — ВИДо йовзийт: «Программа 500», «Капитал-шоу», «Поле чудес».
21.00 — Ха.
21.40 — СССР-а правительстве.
21.50 — Из хиннад... хиннад...
22.10 — Коллаж.
22.15 — ВИДо йовзийт: «Взгляд», «Веди», МТВ. Перерыве (23.55) — ТСН.

II ПРОГРАММА

8.00 — Iуйрийнара гимнастика.
8.15 — «Фламинго». Iилман-популярни фильм.
8.35, 9.40 — Литература. 5 класс.
9.00 — Английски мотт. 1-ча шера Iомабераштa.
9.30 — «Реберсинг». Iилман-популярни фильм.
10.05 — Английски мотт. 2-ча шера Iомабераштa.
10.35, 11.35 — Литература. 6-гIа класс.
11.05 — «Видеофишка». Передача 9-гIа.
12.05 — ШоалагIа хьонхаш дола сеанс. «Ялхайттача городера ялхайтта йоI» (Венгри, 1984 ш.).
14.55 — Хоккей. «Известия» яхача газета приз яккхарах йола дунен халкъашта юкъера турнир. Финлянде сборни — Швеце сборни.
17.30 — Фигурни катани. СССР-а чемпионат парни катани. Ший лоIамагIа йола программа.
18.15 — Передачай программа.
18.17 — Ашарий открыткаш.
18.25 — ИПП.
19.00 — «Силуэта» коллективаца вIашагIкхетар. Музыкальни программа (нохчий меттала).
20.00 — Бийса даькъала хийла шун, бераш!
20.15 — Хоккей. «Известия» яхача газета приз яккхарах йола дунен халкъашта юкъера турнир. СССР-а сборни — ЧСФР сборни.
21.00 — Ха. Сурдопереводаца.
21.40 — СССР-а халкъа депутатий йиълагIча съезде.

22 ДЕКАБРЬ, ШОАТТА

I ПРОГРАММА

6.30 — 120 минот.
8.30 — Маман, папан, сой. Бера шоллагIа шу долалуш.
9.00 — Дунен халкъий кхоллам.
9.45 — Очевидное—невероятное.
10.45 — «Бурда моден» хьехка.
11.45 — «Экрана мастераш». «Клода Ланмана бакъдар».
12.30 — ТПО «ЭВМ» йовзийт «Фу мах ба идейй».
13.15 — «Партнер».
13.45 — Фотоконкурс. «Лаьтта — вай юкъара цIа».
13.50 — «Дунен рынкаш» яхача документальни фильма премьера. (Франци, Англи) (Студи «А»).
14.50 — Режиссера Я. Фрида фильмаш. «ШийтталагIа бийса» (1955 ш.).
16.25 — Поэзе миноташ.
16.30 — «Ираз лургдола бахьан» — Флориде.
17.30 — Дуненна юкъара панорама.
18.15 — «Посредник» яха 3 сери йола художественни фильм. Перерыве (19.35) — Россе парламентски вестник.
21.00 — Ха.
21.40 — БокхкагIчарна лаьрхIа мультфильмаш.
22.00 — «Фу? Мича? Маца?» 3-гIа выпуск (Духхьалара).
23.15 — Монте Карло дунен юкъера музыкальни совгIат.
1.25 — Шахматех йола дунен чемпионат.

II ПРОГРАММА

8.00 — Iуйрийнара гимнастика.
8.15 — Мультфильм.
8.30 — Эрсий мотт.
9.00 — «Плюс одиннадцать». Российски телевидене программа. Видеоновостеш. Россе зIамига дола къамаш дегIадоагIача.
10.10 — Художественни фильма премьера. «Али-Баба и сорок разбойников».
11.20 — Мала хила веза лаьттан да?
12.30 — Документальни фильма премьера «Кто шагает левой».
13.15 — США мультфильмай программа.
13.45 — Россе вахара культура.
16.00 — Медицинах дола къамаьл.
16.20 — Документальни фильма (премьера) «А. Д. Сахаровх лаьца».
17.00 — Передачай программа.
17.05 — Музыкальни открытка.
17.10 — Парнасага бода хала никъ.
17.55 — Шун каьхатех хетадаь концерт.
18.45 — Угол зрения.
20.15 — Под знаком «Пи».
21.00 — Ха (сурдопереводаца).
21.40 — СССР-а халкъа депутатий йиълагIча съезде.
00.40 — Фигурни катани. СССР-а чемпионат. Ший лоIамагIа деш дола халхар.

23 ДЕКАБРЬ, КIИРАНДИ

I ПРОГРАММА

8.00 — Спорт массанена.
8.15 — Ритмически гимнастика.
8.45 — Тираж «Спортлото».
9.00 — Iуррехьа.
10.00 — Даймехка гIулакх деш.
11.30 — Кинопутешественникий клуб.
12.30 — УнахцIено. «Спид: кхерам».
13.15 — Массанена йола педагогика (Духхьалара).
14.15 — Документальни фильма премьера «Дунен рынкаш» (США), «Биржа уменьшает риск» (студия «А»).
15.05 — Ленинградски филармоне коллективо дIалокх.
15.20 — Фаьлгий дуне. «Белам а белхам а кIайча фордан йисте».
16.30 — Юртара сахьат. Панорама.
17.45 — «Посредник» яха художественни фильм. 3-гIа сери.
19.00 — «Россе оазаш» яхача I Ерригроссийски телерадиоконкурса халкъа иллиалархой заключительни концерт.
21.00 — Ха.
21.40 — О простом и вечном.
21.55 — П. И. Чайковски «100 романс».
22.10 — «Маппет-шоу» яхача фильма-концерта премьера (Великобритани) 23-гIеи 24-гIеи сереш.
23.00 — Коллаж.
23.05 — Футбольни обозрени.

II ПРОГРАММА

8.00 — Зарядка е дIаотта!
8.15 — «Хайтарма» яха крымерча татарий ансамбла концерт.
9.00 — «Оскудение» яхача документальни фильма премьера.
9.25 — «Илли а оал халхар а ду «Бочай».
10.00 — Кинопутешественникий клуб (сурдопереводаца).
11.00 — Шахматех йолча дунен чемпионате.
11.15 — «Советская Россия» яха видеоканал.
13.45 — Мультифльм.
14.00 — Халкъа иллиалархой «Россе оазаш» яха I Ерригроссийски телерадиоконкурс. 3-гIа тур.
17.00 — Передачай программа.
17.05 — Ашарий открытка.
17.10 — С.-Х. Нунуев. «Лоалахой». Х. Нурадилова цIерагIа йолча нохчий Госдрамтеатра спектакль.
18.50 — «Вай дахаш дола дуне». Режиссера И. Селецкиса фильмаш. «Раймонд Паулс». Болхи уйлаши.
19.15 — Фигурни катани. СССР-а чемпионат. Кхалнах. Ший лоIамагIа йола программа.
20,00 — Бийса даькъала хийла шун, бераш!
20.15 — Фигурни катани. СССР-а чемпионат хьонхама выступленеш.
22.25 — «Условие — будка для собаки» яха художественни фильм. (ЧСФР, 1980 ш.).

РАДИОПРОГРАММА

18 ДЕКАБРЬ, ШИНАРА

7.30 — Муамаш. «Юртара Iуйренаш».
7.45 — Хоамаш.
7.55—8.00 — Музыка. Хаоттам.
8.15 — Передачай программа.
8.20 — Республикански газетий обзор.
8.30—9.00 — А. Хамхоева дешаех иллеш.
9.15 — «Къона заманхо» (гIалгIай меттала).
9.35 — Музыка.
9.50—10.00 — Вай ду воашта ду (нохчий меттала).
16.00—17.00 — Информационно-музыкальни программа. Радиостудера духьалара трансляци (нохчий меттала).
18.00 — Керда хоамаш.
18.10 — Керда хоамаш (гIалгIай меттала).
18.20—18.40 — «Саги закони» радиожурнал (нохчий меттала).

19 ДЕКАБРЬ, КХАЬРА

7.30 — Муамаш. «Юртара вахар» (нохчий меттала).
11.30—12.00 — Литературни Нохч-ГIалгIайче (гIалгIай меттала).
16.00—17.00 — Информационно-музыкальни программа. Радиостудера духьалара трансляци (нохчий меттала).
18.00 — Керда хоамаш.
18.10 — Керда хоамаш (нохчий меттала).
18.20—18.40 — Халхара ритмаш.

20 ДЕКАБРЬ, ЕРА

7.30 — Муамаш. ДоагIа къамаьл.
7.40 — 8.00 — Истори оагIонаш (нохчий меттала).
8.15 — Передачай программа.
8.20 — Республикански газетий обзор.
8.30—9.00 — Р. Паскаева музыка.
11.15 — «Даймохк» (гIалгIай меттала).
11.30 — «Грозне гIолла микрофонаца».
11.50—12.00 — «ДоттагIал» (ноагIой меттала).
11.15 — Дунен юкъара обозрени (гIалгIай меттала).
8.15 — Передачай программа.
8.20 — Республикански газетий обзор.
8.30—9.00 — Кагерманова Ибрагима дIалокх.
7.45 — Хоамаш.
7.55—8.00 — Музыка. Хаоттам.
18.00 — Керда хоамаш.
18.10 — Керда хоамаш (нохчий меттала).
18.20 — Керда хоамаш (гIалгIай меттала).
18.30 — 19.00 — Халкъа ашараш.

21 ДЕКАБРЬ, ПIАЬРАСКА

7.30 — Муамаш. «Юртара Iуйренаш».
7.45—8.00 — Уйла а болха а кердачох (нохчий меттала).
8.15 — Передачай программа.
8.20 — Республикански газетий обзор.
8.30 — Болхлочун уйлаш.
8.40 — Реклама.
8.45—9.00 — Кагийча наьха оаз (гIалгIай меттала).
11.15—12.00 — Художественни самодеятельноста доагъошхой концерт.
17.15 — Передачай программа. Хаоттам.
17.16 — ЦIаьхаза къахетамех.
17.31 — «ЦIе сийгаш» (гIалгIай меттала).
17.46 — Халкъа музыкай концерт.
18.00 — Керда хоамаш.
18.10 — Керда хоамаш (нохчий меттала).
18.20 — Керда хоамаш (гIалгIай меттала).
18.40—19.00 — [illegible]

22 ДЕКАБРЬ, ШОАТТА

7.30 — Муамаш. «Юртара вахар» (нохчий меттала).
7.45 — Хоамаш.
7.55—8.00 — Музыка. Хаоттам.
8.15 — Передачай программа.
8.20 — Республикански газетий обзор.
8.30 — Дуне цхьан кIирагIа (нохчий меттала).
8.40—8.45 — Реклама.
10.15 — РадиоладувгIархоша телача хаттараштa жоп лу Республика юстици министрас А. Котикова.
10.35 — Музыка.
10.40 — Литературни Нохч-ГIалгIайче (нохчий меттала).
11.00 — «Школьни глобус».
15.15 — Энергетика болхлошта концерт.
16.00 — Арендни подряд: гIуланхаши дедезараша (нохчий меттала).
16.15—17.00 — «Кавказа Iуйренаш». Радиожурнал.
18.00—19.00 — «Музыкальни почта».

23 ДЕКАБРЬ, КIИРАНДИ

7.30 — Муамаш. Передачай программа.
7.35 — Республикански газетий обзор.
7.45—8.00 — Перестройка: практически гIуланаш ха (гIалгIай меттала).
8.15—9.00 — Моаршал да шуга.
11.30—12.00 — КIирандийнахьара музыкальни программа.
15.15—15.30 — «Дешархо» (нохчий меттала).
16.00 — Литературни Нохч-ГIалгIайче.
16.30 — Герга истолага экономисташ (гIалгIай меттала).
16.40 — 17.00 — ДоттагIала концерт.
18.00 — 19.00 — «Иллеца доттагIал дарий» концерт.

Хаоттам

Тахан республике гIоллеи Грознеи морхаш а йолаш, цхьайолча моттигашка йоачан а йолаш, малхбузехьара секунде 2—7 метр чIоагIа мух а хьекхаш хилеи фегара температура республике 0—5, Грозне 2—4 градус йIовхал йолаш хилеи тарлу.

Кхоана морхаш а йолаш, лаьгIо лоа а делхаш, тайп-тайпарча оагIонашкахьара секунде 3—7 метр чIоагIа мух а хьекхаш хилеи фегара температура бийсана —6 —11, дийнахьа —4 +1 градус йолаш хилеи тарлу.

Метеостанци.

«СВЕТ» Газета Чечено-Ингушского рескома КПСС, Верховного Совета и Совета Министров Чечено-Ингушской Республики

Газет арадувл шинареи, ереи, шоаттеи деношка

НАШ АДРЕС:— 364907, г. Грозный, ул. Маяковского, 92. Телефоны: редактора — 22-45-57; заместителя редактора — 22-85-07; ответственного секретаря — 22-84-68; отделов: идеологического — 22-53-12, 22-75-78; промышленности и транспорта — 22-75-81; 22-65-01; агропромышленного — 22-47-84, 22-90-66; культуры — 22-64-73; 22-54-04; писем — 22-85-64; машинописное бюро — 22-89-51; корректорская — 22-89-58.

«Грозненски рабочий» издательство типографи, Маяковске, 92. Типография издательства «Грозненский рабочий», ул. Маяковского, 92. Заказ № 3439.